

HÖGSKOLAN
DALARNA

Examensarbete 1

Identitet i religionskunskapsämnet

Olika tolkningar och dess implikationer i förhållande till styrdokumenten

Författare: Maria Thörnlund Persson

Handledare: Gull Törnegren

Examinator: David Lifmark

Ämne: Religionsdidaktik

Kurs: Religion III

Poäng: 15 hp

Examinationsdatum: 2016-06-03

Högskolan Dalarna

791 88 Falun

Sweden

Tel 023-77 80 00

Vid Högskolan Dalarna finns möjlighet att publicera examensarbetet i fulltext i DiVA. Publiceringen sker open access, vilket innebär att arbetet blir fritt tillgängligt att läsa och ladda ned på nätet. Därmed ökar spridningen och synligheten av examensarbetet.

Open access är på väg att bli norm för att sprida vetenskaplig information på nätet. Högskolan Dalarna rekommenderar såväl forskare som studenter att publicera sina arbeten open access.

Jag medger publicering i fulltext (fritt tillgänglig på nätet, open access):

Ja

Nej

Abstract

Syftet med litteraturstudien är att göra en begreppsanalys av begreppet identitet samt att diskutera detta i relation till styrdokumentet för religionskunskapsämnet i åk 7-9 och gymnasiet. Detta har gjorts utifrån fyra frågeställningar. Vilka olika innebörder, synonymer och asymmetriska motbegrepp kan identifieras i primärkällorna? Vilka andra begrepp finns i samma semantiska fält som begreppet identitet i primärkällorna? Hur har författarna i samtida forskning använt begreppet identitet i sin forskning? Vad implicerar de olika tolkningarna och användningarna av begreppet identitet i förhållande till aktuella styrdokument? Metoden för undersökningen har varit begreppsanalys där både samtida forskning och deras primärkällor har analyserats. Detta mot en teoretisk utgångspunkt som utgjorts av socialkonstruktionism och essentialism. Undersökningen visar att en essentialistisk tolkning av identitet är problematisk som utgångspunkt för lärare i religionskunskapsämnet.

Nyckelord: Identitet, identitetskonstruktion, identitetsformering, identitetsbegreppet, socialkonstruktionism, essentialism, religionsdidaktik.

Innehållsförteckning

INLEDNING	1
Syfte och frågeställningar.....	2
<i>Syfte</i>	2
<i>Frågeställning</i>	2
Metod, litteratursökning, teori och avgränsningar.....	3
<i>Metod</i>	3
<i>Litteratursökning</i>	4
<i>Teori</i>	6
<i>Avgränsningar</i>	8
BAKGRUND	9
Identitet i skolans styrdokument.....	9
<i>Värdegrunden</i>	9
<i>Religionskunskapsämnet i gymnasiet</i>	10
<i>Identitet i andra ämnen än religionskunskap</i>	12
UNDERSÖKNING	13
Primärkällor.....	13
<i>Michel Foucault</i>	13
<i>Stuart Hall</i>	15
<i>Thomas Hylland Eriksen</i>	15
<i>Paul Ricoeur</i>	16
<i>Anthony Giddens</i>	17
<i>Charles Taylor</i>	19
Samtida forskning om identitet.....	22
<i>Goldstein-Kyaga och Borgström</i>	23
<i>Floya Anthias</i>	26
<i>Monica Jobansson</i>	29
<i>Kerstin von Brömssen</i>	31
<i>Eliassi Barzoo</i>	35
<i>Sammanfattning av hur författarna i samtida forskning använt begreppet identitet</i>	39
DISKUSSION	40
Skolan som maktfaktor.....	40
Kristendomens särställning.....	42
Ett mångkulturellt samhälle.....	43
Intersektionellt perspektiv i religionskunskapsämnet.....	44

SAMMANFATTNING, METODDISKUSSION OCH VIDARE FORSKNING	47
Sammanfattning.....	47
Metoddiskussion.....	48
Vidare forskning.....	48
LITTERATUR	49

Inledning

”Vi lever i en tid som präglas av globalisering, migration och intensifierade kulturella flöden”¹ skriver Kerstin von Brömssen. En större rörlighet bland människor gör det naturligt att det väckts ett intresse för människors identiteter. Mycket har skrivits om ämnet identitet, och att påstå just detta verkar faktiskt vara det vanligaste sättet att inleda en text om identitet. Många av de författare som lästs i samband med det här examensarbetet har gjort så. Identitet har också blivit något av ett modeord att slänga sig med utan närmare förklaring om vad som menas med det. Jonna Johansson skriver att det finns ett problem med att identitet är ett begrepp med många olika innebörder eftersom begreppet tillslut tappar sin mening och blir betydelselöst. Till slut betyder begreppet identitet ingenting.²

Intresset för identitet syns i skolans styrdokument. Von Brömssen menar att det är ett problem att läroplaner kan svänga sig med formuleringar kring identitet och dess relation till det gemensamma kulturarvet utan att vidare diskutera vilken innebörd som läggs i begreppen. Utifrån detta menar von Brömssen att det är viktigt att reda ut begreppen identitet och kultur som hon menar inte diskuteras i läroplanen.³ Bland de normer och värden som fastslås i Gy11 finns det skrivet att skolan ska förmedla en bild av människors lika värde och motverka diskriminering. Skolans arbete ska både genomsyras av och förmedla de värderingarna.⁴ Även om det är den värdegrund som Skolverket slagit fast att skolans verksamhet ska följa så visar studier att så inte alltid är fallet. I den rapport som blev resultatet av utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, *Utbildningens dilemma*, förklarar Masoud Kamali att skolans har en viktig roll i att skapa en ”vikänsla”, en gemenskap där människor knyts ihop till en gemensam nation utifrån en delad historia, kultur, språk och till viss del religion. Utifrån skapandet av ett ”vi” så utmejslas även ett ”dom”. ”Dom” är de som inte passar in i ramen för det som anges som det gemensamma för ”vi”. ”Dom” är något ”annorlunda”. I skolan i Sverige idag är det många elever som inte passar in i ramarna för ”vi” och därmed pekas ut som en del av ”dom”. Rapporten visar att skolböcker som används idag ofta reproducerar sådana föreställningar, bland annat genom att förmedla en föreställning där kristendomen är ”vår” religion.⁵ I rapporten finns ett antal förslag på vidare forskning som skulle vara värdefull för att följa upp rapportens resultat. En av dem är ”Hur diskurser om demokrati, värdegrund, meritokrati, och uppfostring används inom skolan för att

¹ Von Brömssen, Kerstin, ”Interkulturella identiteter i spel – den mångkulturella skolan och nya etniciteter” (Studentlitteratur 2006 s.41)

² Johansson, Jonna, *Learning To Be (come) A Good European* (Linköping University 2007 s.16)

³ Von Brömssen, 2006, s.41

⁴ Skolverket, *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*. (2011 s.11) (hädanefters Lgy11)

⁵ Kamali, Masoud, ”Skolböcker och kognitiv andrafiering”, (Statens offentliga utredningar 2006 s.47, 94)

reproducera kulturrasistiska föreställningar om ”vi” och ”dom””.⁶ Det är viktigt för lärare att vara medveten om hur kulturrasistiska föreställningar reproduceras. Med den kunskapen kommer också möjligheten att undvika att själv vara en del av den reproduktionen.

I ämnesplanen för religionskunskapsämnet i Lgy11 står det att ”Undervisningen i ämnet religionskunskap ska ge eleverna förutsättningar att utveckla... kunskaper om människors identitet i relation till religioner och livsåskådningar.”⁷ För religionskunskapslärare som ska arbeta för att eleverna ska utveckla dessa kunskaper kan denna formulering uppfattas som ganska svävande. Vad som egentligen ska undervisas om är inte särskilt tydligt. Speciellt om en tänker att identitet kan tolkas på olika sätt. Något som jag själv uppfattar som känsligt i ämnet religionskunskap är att uppdraget kan uppfattas som att lärare ska undervisa om hur andra är utifrån deras religiösa tillhörighet. Det menar jag är en felaktig tolkning. Här finns förstås alla möjligheter att utifrån kunskaper om hur ”vi” och ”dom” skapas försöka undvika just detta. Något som både Janne Bromseth och Iris Marion Young är överens om är att fokus måste ligga på de strukturella problemen och inte på sociala grupperns identitet som om den vore något essentiellt. Människor måste ses som individer även om de som grupp är påverkade av den strukturella hierarkin.⁸

Med detta som bakgrund är det intressant att undersöka hur några olika författare tolkar begreppet identitet. Min önskan med detta examensarbete är att få en tydlig bild av hur begreppet identitet kan tolkas i förhållande till styrdokumentet för religionskunskapsämnet. Kanske kan också en tydligare bild av begreppet bidra till en mer inkluderande undervisning som inte skapar ett ”vi” och ”dom”.

Syfte och frågeställningar

Syfte

Syftet är att göra en begreppsanalys av begreppet identitet samt att diskutera detta i relation till styrdokumentet för religionskunskapsämnet i åk 7-9 och gymnasiet.

Frågeställning

1. Vilka olika innebörder, synonymer och asymmetriska motbegrepp kan identifieras i primärkällorna?
2. Vilka andra begrepp finns i samma semantiska fält som begreppet identitet i primärkällorna?

⁶ Kamali, 2006, s.40

⁷ Lgy11, 2011, s.137

⁸ Bromseth, Janne, *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring*. (Centrum för genusvetenskap 2010 s.35-39) Young, Iris Marion, *Inclusion and Democracy* (Oxford University Press 2009 s. 96-98, 102, 105, 122)

3. Hur har författarna i samtida forskning använt begreppet identitet i sin forskning?
4. Vad implicerar de olika tolkningarna och användningarna av begreppet identitet i förhållande till aktuella styrdokument?

Metod, litteratursökning, teori och avgränsningar

Metod

Den metod som undersökningen kommer att utgå ifrån är begreppsanalys. För att ge en förståelse för metodens teoretiska utgångspunkter följer nu en genomgång av begreppshistorisk metod utifrån Jussi Kurunmäki. Efter detta kommer metoden som använts i det här examensarbetet att presenteras.

Människors språk är någonting levande som förändras genom tiden. Beroende på vilken person som använder ett begrepp och i vilket sammanhang kan detta begrepp ha olika innebörd. Det är viktigt att inte ta begrepps innebörd för självklara. Begrepp är kontextbundna och det är viktigt att uttolkaren har en förståelse för hur begreppet använts i just den tiden, sammanhanget och av den aktören. Kurunmäki menar att en utgångspunkt i begreppshistoria är att mänskliga aktörer, socioekonomiska strukturer och diskurser påverkar varandra. Detta till skillnad från ett synsätt där mänskliga handlingar helt och hållet skulle födas ur socioekonomiska strukturer och vara bundna till diskurser. Inom begreppshistorian finns istället synsättet att det är ett ömsesidigt påverkansförhållande där mänskliga handlingar både föds ur och kan påverka socioekonomiska strukturer och diskurser.⁹ Detta är ett socialkonstruktivistiskt synsätt som jag ansluter mig till och därför är begreppshistoria, eller begreppsanalys som jag väljer att kalla min metod för, intressant för mig att använda.

Kurunmäki förklarar att ”grundidén i begreppshistoria är att ge forskare nya perspektiv på sociala och politiska fenomen som vanligtvis tolkats som naturliga, självklara, eller rent av som konsekvenser av processer bortom det mänskliga handlandet”.¹⁰ Att analysera ett begrepp med hjälp av den här metoden kan därför anses vara ett relevant sätt att svara på det här examensarbetets syfte och frågeställningar. I en begreppshistorisk undersökning är det nödvändigt att använda sig av synkron- och diakron analys. Synkron analys innebär att det begrepp som undersöks sätts i förhållande till andra begrepp i sin samtid. Diakron analys innebär att undersöka vilken innebörd begreppet haft i olika tider.¹¹ I den här undersökningen utgörs den diakrona analysen av den samtida forskningens primärkällor. Primärkällorna är intressanta eftersom att den samtida

⁹Kurunmäki, Jussi. ”Begreppshistoria” (Studentlitteratur 2012 s.181-183)

¹⁰Kurunmäki, 2012, s.182

¹¹Kurunmäki, 2012, s.187

forskningen bygger på deras begreppsförståelse. Därmed blir primärkällorna fortfarande aktuella. Det är således inte identitetsbegreppets historia som ska analyseras. Analysen kommer istället att ha ett nutida fokus. Jag väljer därför att kalla min metod för begreppsanalys istället för begreppshistoria.

Analysen kommer att göras på två nivåer. I ett första steg kommer vad jag kallar för primärkällor analyseras för att ge en djupare förståelse för på vilka sätt begreppet identitet kan förstås. I det andra steget analyseras samtida forskning som fungerar som sekundärkällor. I undersökningen kommer benämningen samtida forskning att användas, men dessa två kategorier forskare står i relation till varandra som primär- och sekundärkällor. I den här undersökningen används benämningen primärkällor för de författare som etablerar de resonemang som senare återkommer i den samtida forskningen. Primärkällorna kommer att ställas mot teorin som i den här undersökningen utgörs av socialkonstruktionism och essentialism. Analysen kommer att göras efter tre analytiska steg utifrån begreppshistorians tyska tradition. Semasiologisk analys innebär att begreppet som ord undersöks. Vilka innebörder har ordet identitet fått i de olika källorna som valts ut för analys? Vidare görs också en onomasiologisk analys där synonymer till begreppet eftersöks. Det är också intressant att leta efter asymmetriska motbegrepp vilket innebär att söka efter vad i de olika texterna som framstår som motsatser till begreppet identitet. Tillsammans med dessa tre analysnivåer kommer också begrepp som kan sägas tillhöra samma semantiska fält som begreppet identitet att identifieras. De begrepp som ofta används i samma sammanhang som ett annat begrepp utgör ett semantiskt fält. Om begreppet som undersöks placeras i olika semantiska fält så vittnar det om olika tillämpning av begreppet. Att inte bara analysera ordets innebörder utan också vilka synonymer, motbegrepp och semantiska fält som de olika författarna använder sig av kan säga mycket om vilken skillnad som ligger i författarnas användning av begreppet.¹² Därefter kommer samtida forskning att analyseras för att visa hur begreppsförståelsen används. Undersökningen av den samtida forskningen kommer att utgå ifrån samma ramar som med primärkällorna men fokusera på författarnas användning av identitetsbegreppet och deras sätt att lösa samtida problem.

Litteratursökning

För att hitta relevant litteratur för undersökningen har sökmotorerna Summon och Libris använts. Sökning har gjorts på flera olika sökord för att få en så brett resultat som möjligt. Sökningen har gjorts på både svenska och engelska. Publikationer som kommit ut före år 2000 har sorterats bort eftersom målet för sökningen var att hitta samtida forskning. Titlar som var för fokuserade på andra områden än skolan har också sorterats bort. Även om det i den här studien är

¹²Kurunmäki, 2012, s.187

identitetsformering i bred mening som är undersökningsobjektet så är det inte intressant om litteraturen är allt för inriktad på någonting annat. Till exempel hur identitetsskapande såg ut i olika regioner i Sverige ur ett historiskt perspektiv. Sådan litteratur är för visso intressant men i förhållande till övriga träffars större relevans har dessa sorterats bort. Sökningen började i Summon med sökordet *identitetskapande*. Det gav 137 träffar varav fem var tänkvärda för undersökningen efter en läsning av texternas abstract. Nästa sökning i Summon gjordes på ordet *identitetsformering*. Det gav 12 träffar varav en ansågs vara relevanta för undersökningen. Sedan söktes ordet *identitetskonstituering* i Summon vilket gav en träff som också den ansågs intressant. Sökningen gick vidare i Summon med ordet *identitetsbegreppet*. Det gav sex träffar varav två bedömdes värda att ta med i undersökningen. Sökningen gick sedan vidare i Libris. Där söktes på *identitetskapande* och det gav 104 träffar varav fyra gick vidare som intressanta. Sedan söktes ordet *identitetsformering* i Libris vilket gav åtta träffar varav en sorterades ut som relevant. I Libris gav orden *identitetskonstituering* och *identitetsbegreppet* inte några träffar. Sökningen efter litteratur att analysera gick sedan vidare på engelska sökord. I Summon söktes på "*identity concept*" vilket gav 1686 träffar. Med så många träffar var det nödvändigt att göra en avgränsning i sökningen med hjälp av sökmotorns filter. Detta försökte jag undvika i sökningen på svenska ord för att låta sökningen vara så bred som möjligt och att inte forskarens förståelse skulle påverka resultatet av sökningen. Med filter för peer reviewed, samt med *self* och *self concept* som valda ämnesord och publiceringsår från 2000 så blev resultatet 57 träffar. Efter läsning av abstract så sorterades två av träffarna ut som tänkvärda. I Libris gav sökning på samma sökning bara en träff som inte ansågs relevant för undersökningen. Istället söktes då på "*identity formation*". Det gav 268 träffar varav 10 sorterades ut som intressanta.

Sammanlagt har efter denna första genomgång 25 titlar valts ut som intressanta. Vid en närmare genomgång av titlarna blev det tydligt att tidsavgränsningen varit för snäv. Det finns många författare som är äldre som fortfarande har ett stort inflytande på identitetsforskning. Ett nästa skede blev därför att läsa de 25 titlar som valts ut för att hitta vilka primärkällor de hänvisar till. Utifrån den sökmetoden har sedan ett antal författare valts ut som de mest relevanta för undersökningen. Detta utifrån att de har en forskning som är lämplig men också utifrån vilka primärkällor de hänvisar till. Det har varit av intresse att få med författare som hänvisar till olika primärkällor för att få möjlighet att upptäcka flera olika tolkningar av begreppet identitet. Mycket tid har gått åt till den processen och det har varit nödvändigt för att få ett så relevant urval som möjligt. De författare som valts ut är handplockade för att de har något intressant att bidra med i sitt resonemang. För att inte läsaren ska besväras med många upprepningar så kommer det material som används att presenteras löpande i undersökningen.

Teori

I materialet som används i den här undersökningen finns det två teorier som är framträdande. Socialkonstruktionismen och essentialismen är två teorier som ständigt ställs mot varandra. Essentialismen ses av många som ett föråldrat sätt att se på identitet. På så vis blir det essentiella synsättet något som forskare måste förhålla sig till. I den här undersökningen kommer därför essentialism att användas som en teori som tillsammans med socialkonstruktionismen utgör en grund för förståelse för hur de olika författarna tolkar begreppet identitet.

Essentialism

Essentialismen som begrepp är Karl Poppers förslag på benämning på vad han beskriver som antinomialistisk teori. Popper var själv kritisk mot essentialism. Popper föreslår i *The poverty of historicism* som utkom 1957 essentialism som ett nytt namn på realism. Detta eftersom han var kritisk till realismens sätt att se på verkligheten. Popper menar att essentialister tror att det finns vissa inneboende egenskaper i ting. Som exempel tar Popper allmänbegreppet "vit". Olika ting såsom snö, bordsdukar och svanar kan sägas vara vita. Essentialisten skulle enligt Popper mena att tingen benämns som vita för att de har en inneboende gemensam kärna. De är vita. En nominalist skulle däremot se det som att tingen bara betecknas som vita eftersom att människan som ser dem sorterar tingen efter en kategori som människor konstruerat. Popper som var kritisk till essentialismen menade att samhällsvetenskapen skulle sluta att söka efter gemensamma kärnor när de skulle förklara ting som till exempel stat eller medborgare. Det som verkligen skulle säga något menade han var tingens historia och utveckling.¹³

Essentialismen är ett resonemang som funnits långt före Poppers tid. Det Popper gjorde var att sammanfatta essentialismen som en teoretisk utgångspunkt. Detta i sin positionering mot det essentialistiska synsättet. Popper hänvisar tillbaka till Aristoteles sätt att tala om essenser. För att förstå hur essentialismen kan utgöra en teori för att förstå identitetsbegreppet tar jag nu stöd i Johann Gottfried von Herder, 1744-1803. Herder skriver att det är inifrån människans eget själv som utveckling sker. Självet är svaret på gåtan om människans utveckling. Den styrande faktorn i utvecklingen är människans inneboende intuition. Utifrån vad människan intuitivt uppfattar som perfektion strävar hen efter att utvecklas till denna perfektion.¹⁴ Herder skriver att efter en viss ålder är det sällsynt att lära sig mera och därför menar han att identitetsutveckling efter den åldern är sällsynt.¹⁵ Det finns alltså en inneboende kärna, en essens, i människan. Utveckling sker inte på grund av yttre påverkan utan den formas till något redan förutbestämt. En människas identitet kan

¹³ Popper, Karl. *Historicismens elände*. (Daidalos 2002/1957 s.36-42)

¹⁴ Forster, Michael N. *J.G. Herder: Philosophical writings*. (Cambridge 2002 s.180, 188)

¹⁵ Forster, 2002, s.167

därför ses som något givet av naturen. Med en sådan syn på identitet kan det också uppfattas som att människor som har någonting gemensamt, såsom till exempel samhällsklass, kön eller etnicitet, har en gemensam inneboende kärna som är biologisk och inte socialt formad.

För att följa upp Herders essentialistiska syn på identitet så är det intressant att också titta på Erik Homburger Erikson. Redan i prologen till *Ungdomens identitetskriser* 1968 formulerade Erikson ett behov av att definiera begreppet identitet. Därefter förklarade han sin syn på vad identitet är och inte är. Identitet är något som formas i ungdomsåren, och han menar att barn och ungdomar söker något att tro på och att barn söker en identifikation med andra i sin omgivning. Barnet provar på att anta olika identiteter för en stund. Det kan vara olika yrken, egenskaper eller vanor. Utifrån dessa måste barnet välja och välja bort.¹⁶ Erikson beskriver det som ett förkastande och en assimilering av identifikationer. De identifikationer som upplevs som betydelsefulla bildar ett sammanhang och omformas till en unik helhet. Ur detta uppstår en ny gestalt och identiteten har **skapats.**¹⁶ Erikson ser identitetskonstituerandet som en process som är färdig när människan blivit vuxen.¹⁷ Erikson erkänner yttre påverkningar som betydelsefulla för människans identitetsutveckling, men anser precis som Herder att utveckling inte sker efter en viss ålder. **Det sättet att se identitet skiljer sig ifrån en socialkonstruktionistisk tolkning där identitet är något som aldrig blir färdigt utan fortsätter att formas under en människas hela livstid. Det som kan förstås som essensen i Eriksons identitetstolkning är den vuxne människans oföränderliga identitet. Som att en identitet antar en kärna och sedan är fast i den.**

Socialkonstruktionism

Som en motpol till essentialismen presenteras nu socialkonstruktionism som en teori. Socialkonstruktionismen är uttalat anti-essentialistisk.¹⁸ I Winter Jorgensen och Philips *Diskursanalys som teori och metod* räknas fyra punkter upp som kan sammanfatta socialkonstruktionismen. Den första premisen innebär en kritisk inställning till självklar kunskap. När människan betraktar världen tolkas den genom kategoriseringar som människorna själva har skapat. Därmed kan inte dessa betraktelser ses som objektiva sanningar. Den andra premisen innebär att människan påverkas av historisk och kulturell erfarenhet. Utifrån dessa erfarenheter formas människans världsbild och identitet. Eftersom att nya erfarenheter kan tillkomma under en människas livstid så kan också världsbild och identitet förändras. Här finns det också en koppling till den sociala världen som varje människa deltar i att forma. Det handlar om en process och inte om givna essenser. Den tredje premisen är de sociala processer som upprätthåller en gemensam

¹⁶ Erikson, Erik H. *Ungdomens identitetskriser*. (Natur och Kultur 1968 s.13, 47,110,134-140)

¹⁷ Erikson, 1968, s. 140

¹⁸ Winther Jørgensen, Marianne, Philips, Louise. *Diskursanalys som teori och metod* (Studentlitteratur 2000 s.104)

världsbild. Genom interaktion och förhandlande skapas en gemensam uppfattning om vad som är sant och falskt. Den fjärde premissen sätter den socialt konstruerade världsbilden i samband med mänskligt handlande. Utifrån de sanningar som förhandlats fram i de sociala processerna sätts ramar upp för det mänskliga handlandet. Vad människor säger och gör påverkas av de ramarna. Ramarna utgörs av en konstruerad bild av rätt och fel. En slutsats som Winter Jorgensen och Philips drar utifrån dessa premisser är att identiteter har mycket begränsade ramar att förhålla sig till.¹⁹ Winter Jorgensen och Philips förklarar att socialkonstruktionismen kan ses som en motpol till kognitivismen som vill förklara mänskligt handlande utifrån psykologiska sinnestillstånd som tillskrivs den enskilda människan. Inom socialkonstruktionismen handlar det istället om ett socialt samspel. Vad som ligger bakom en människas handlingar är socialt konstruerade sanningar som resulterar i attityder och identiteter. Det finns ingen inre essens som kan förklara en människas identitet. I forskning med socialkonstruktionistiskt fokus handlar identitet om förhandlingar utifrån ett socialt samspel med omvärlden.²⁰ Här finns alltså en tydlig skillnad mot Herders uppfattning att identitetens utveckling styrs inifrån människan själv.

Socialkonstruktionismen har precis som essentialismen inte fått stått oemotsagd. Kritiker har hävdad att socialkonstruktionismen är ovetenskaplig och att den inte heller kan användas politiskt. Eftersom synen på kunskap är den att det inte finns någon objektiv kunskap uppstår det problem när socialkonstruktionister vill hävda att de kommit fram till en sanning. Den sanningen är bara ett av alla andra perspektiv. Om den kunskapen skulle användas politiskt så skulle det innebära problem eftersom att det inte går att säga att kunskapen är mer rätt än någon annan kunskap. Som svar på den här kritiken påpekar författarna att alla människor har rätt att lägga fram argument i den demokratiska debatten.²¹

Avgränsningar

Identitet är ett begrepp som det har skrivits mycket om. Det påpekas i nästan allt material som undersökts inför det här examensarbetet. Därför skulle det vara ogörligt att försöka få med alla tolkningar av begreppet identitet som finns. Det här examensarbetet har inte heller ambitionen att göra det. De författarna som analyseras här är långt ifrån de enda som skrivit om identitet. Förhoppningsvis kan de ändå bidra till att vidga förståelsen av hur identitet kan tolkas på ett sätt som religionskunskapslärare kan ha användning av.

¹⁹ Winter Jorgensen och Philips, 2000, s.11-12

²⁰ Winter Jorgensen och Philips, 2000, s.103-105

²¹ Winter Jorgensen och Philips, 2000, s.149-154

Bakgrund

Identitet i skolans styrdokument

För att kunna göra en koppling mellan hur begreppet identitet kan tolkas och hur lärare kan använda sig av begreppet i religionskunskapsundervisning är det nödvändigt att få en tydlig bild över hur begreppet identitet förekommer i styrdokument. Här redovisas förekomsten av begreppet identitet i gymnasiets och högstadiets styrdokument separat. När kunskapskrav presenteras så är det kraven för betyget A som presenteras. Detta eftersom att eleverna ska ges en chans att nå högsta betyget. De ord som är fetmarkerade är de ord som skiljer sig beroende på vilket betyg kraven avser. Det finns en viktig skillnad vad det gäller styrdokument. Läroplanen beslutar regeringen om. Kunskapskraven är däremot framtagna av Skolverket för att passa till den regeringsstyrda läroplanen.²² Det är därför också viktigt att förstå skolans värdegrund och ämnets syfte även där inte identitet explicit är ett uttalat innehåll.

Värdegrunden

För all personal som arbetar i skolan finns det en värdegrund att förhålla sig till. Under rubriken förståelse och medmänsklighet finns en viktig formulering som gäller identitet.

Skolan ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Ingen ska i skolan utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, könsöverskridande identitet eller uttryck, sexuell läggning, ålder eller funktionsnedsättning eller för annan kränkande behandling. Alla tendenser till diskriminering eller kränkande behandling ska aktivt motverkas. Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser.²³

Det här är ett uppdrag för alla lärare, inte bara dem som arbetar med religionskunskapsämnet. Men vikten av att inte diskriminera någon elev på grund av dennes identitet ger också ytterligare en dimension till religionskunskapsämnet, där identitet också ingår i undervisningen. Undervisning om identitet måste genomföras utan att kränka elever. Det kanske låter som en självklarhet, men det är inte säkert att det alltid är så enkelt, vilket gör den här undersökningen relevant och viktig. Vidare sätts en trygg identitet i samband med empatisk förmåga.

En trygg identitet och medvetenhet om det egna och delaktighet i det gemensamma kulturarvet stärker förmågan att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingsgrunder. Skolan ska bidra till att elever får en identitet som kan relateras till inte bara det specifikt svenska utan också det nordiska, det europeiska och ytterst

²² Information hämtad från Skolverkets hemsida 2016-05-17 <http://www.skolverket.se/skolformer/karta-over-utbildningssystemet/grundskoleutbildning/grundskola/vad-styr-verksamheten-1.190428>

²³ Lgy11, 2011, s.5

det globala.²⁴

Här kommer också det intressanta begreppet kulturarv in i sammanhanget. Det gemensamma kulturarvet är viktigt men också att kunna identifiera sig inte bara som svensk, utan också som nordbo och europé, samt världsmedborgare.

Religionskunskapsämnet i gymnasiet

I syftet för religionskunskapsämnet i Lgy11 finns **det två meningar som är särskilt** intressanta för den här undersökningen. Den ena visar tydligt att den här undersökningens syfte är av relevans.

Undervisningen ska ta sin utgångspunkt i en samhällssyn som präglas av öppenhet i fråga om livsstilar, livshållningar och människors olikheter samt ge eleverna möjlighet att utveckla en beredskap att förstå och leva i ett samhälle präglad av mångfald.²⁵

Om elever ska förberedas för att leva i ett mångkulturellt samhälle så är det viktigt att skolan inte reproducerar normer och gör sig skyldig till andrafiering. Den andra meningen är intressant eftersom den fastställer kristendomens särställning.

Kunskaper om samt förståelse för kristendomen och dess traditioner har särskild betydelse då denna tradition förvaltat den värdegrund som ligger till grund för det svenska samhället. ²⁶

Med en uttalad särställning för en av de religioner som undervisningen ska behandla väcks frågor om huruvida det finns en rimlighet i det. I den avslutande diskussionen kommer detta också att diskuteras.

I ämnesplanen för religionskunskapsämnet i Lgy11 kan vi läsa att **”Undervisningen i ämnet religionskunskap ska ge eleverna förutsättningar att utveckla... kunskaper om människors identitet i relation till religioner och livsåskådningar.”**²⁷ Om vi tittar på kunskapskraven för kursen Religionskunskap 1 ska eleverna för att nå betyg A leva upp till följande: **”Eleven ger flera exempel på hur identitet kan formas i relation till religion och livsåskådning samt gör en komplex analys av denna relation i vilken eleven beskriver komplexa samband och drar välgrundade och nyanserade slutsatser. Eleven kan utförligt och nyanserat redogöra för hur religion kan förhålla sig till etnicitet, kön, sexualitet och socioekonomisk bakgrund.”**²⁸ Det centrala innehållet för kursen

²⁴ Lgy11, 2011, s.5

²⁵ Lgy11, 2011, s.137

²⁶ Lgy11, 2011, s.137

²⁷ Lgy11, 2011, s.137

²⁸ Lgy11, 2011, s.140

Religionskunskap 1 slår fast att **den** ska behandla ”Individens och grupperns identiteter och hur de kan formas i förhållande till religion och livsåskådning utifrån till exempel skriftliga källor, traditioner och historiska och nutida händelser.”²⁹ Det ger oss ledtrådar på vägen i vår förståelse av vad det är eleverna ska lära sig om identitet. Kunskapskraven för kursen Religionskunskap 1 låter oss förstå att identitet också har en koppling till etnicitet, kön, sexualitet och socioekonomisk bakgrund.³⁰ I Skolverkets kommentarer till det här målet är det tydligt att det finns en intersektionell förståelse av hur identitet formas. Här förklaras också att det finns fler positioner än religion som påverkar en människas identitet. Det innebär att det kan finnas olika sätt att tolka och praktisera en religion på. I kommentarerna beskrivs identitet som ”i viss mån föränderlig”.³¹

Religionskunskapsämnet i högstadiet

I kursplanen för religionskunskapsämnet för högstadiet finns identitet uttryckligen med i syftesbeskrivningen.

Undervisningen ska stimulera eleverna att reflektera över olika livsfrågor, sin identitet och sitt etiska förhållningssätt. På så sätt ska undervisningen skapa förutsättningar för eleverna att utveckla en personlig livshållning och förståelse för sitt eget och andra människors sätt att tänka och leva... Undervisningen ska bidra till att eleverna utvecklar kunskaper om hur olika religioner och livsåskådningar ser på frågor som rör kön, jämställdhet, sexualitet och relationer... Undervisningen ska även bidra till att eleverna utvecklar förståelse för hur människors värderingar hänger samman med religioner och andra livsåskådningar.³²

Det handlar om att reflektera över sin identitet, att koppla ihop den med livsfrågor och etiska värderingar, och att utifrån detta få en förståelse för andra människor. Här går det att läsa in en relation till den mer utförliga formuleringen i gymnasiet där elever ska förberedas för att leva i ett samhälle som präglas av mångkultur. Vidare finns också en önskan om att eleverna ska förstå sambandet mellan religion, kön, jämställdhet och sexualitet, vilket kan ses som **delar av** en identitet.

För att förstå hur progressionen ser ut i förhållande till grundskolans religionskunskapsundervisning så är det relevant att också titta på hur det centrala innehållet ser ut i religionskunskapsundervisning för högstadiet. Här finns det två centrala innehåll som uttryckligen berör identitet. ”Hur religioner och andra livsåskådningar kan forma människors identiteter och livsstilar.” Samt ”Riter, till exempel namngivning och konfirmation, och deras funktion vid formandet av identiteter och gemenskaper i religiösa och sekulära sammanhang.”³³ På

²⁹ Lgy11, 2011, s.138

³⁰ Lgy11, 2011, s.140

³¹ Skolverket ”Om ämnet religionskunskap” (2011 s.3)

³² Skolverket *Kursplan i religionskunskap för grundskolan* (2011 s.1) (Hädanefter Lgr11)

³³ Lgr11, 2011, s.3

högstadienivå handlar identitet i förhållande till religion om särskilda händelser som har betydelse för identitetsformering.

Identitet i andra ämnen än religionskunskap

Det finns fler ställen i styrdokumenterna för gymnasieskolan där identitet förekommer. Identitet är ett begrepp som förekommer i ämnet idrott och hälsa och svenska som andraspråk.³⁴ I examensmålen för el och energiprogrammet skrivs yrkesidentitet ut som en viktig kunskap som det arbetsplatsförlagda lärandet ska ge eleverna på alla yrkesprogram. Men förutom religionskunskapsämnet så är det i samhällskunskaps- och historieämnet som identitet får störst betydelse. Historia kopplas ihop med identitetsskapande och det finns en underliggande förståelse för att identitet är ett resultat av omvärldens påverkan. Även det gemensamma kulturarvet finns med i **det sammanhanget**.

Hur individer och grupper använt historia i vardagsliv, samhällsliv och politik. Betydelsen av historia i formandet av identiteter, till exempel olika föreställningar om gemensamma kulturarv, och som medel för påverkan i aktuella konflikter.³⁵

Också i samhällskunskaperna finns identitet med.

Grupper och individers identitet, relationer och sociala livsvillkor med utgångspunkt i att människor grupperas utifrån kategorier som skapar både gemenskap och utanförskap.³⁶

Förutom i styrdokumenterna för ämnet religionskunskap och i den gemensamma värdegrunden förekommer alltså identitet i styrdokumenterna för yrkesprogrammen, historieämnet och samhällskunskapsämnet. Det går att utläsa en viss skillnad i de olika ämnernas användning av identitet. Historieämnet har som syfte att ge eleverna ett sammanhang där dåtid, nutid och framtid kopplas ihop och bildar en ram för förståelse för den egna personens val och villkor. Syftet är också att ge eleverna en förståelse för historiebruk och hur historia används för att forma identiteter.³⁷ I samhällskunskapsämnet är syftet att ge eleverna en förståelse för människors livsvillkor samt hur samhälleliga strukturer så som makt, demokrati och jämställdhet påverkar dessa. Formuleringen i citatet ovan implicerar en tydlig socialkonstruktionistisk förståelse av hur identitet formas. Denna tydliga formulering saknas i styrdokumenterna för religionskunskaperna. Kommentarererna låter oss

³⁴ Lgy11, 2011, s.84, 182

³⁵ Lgy11, 2011, s.66

³⁶ Lgy11, 2011, s.145

³⁷ Lgy11, 2011, s.66

dock förstå att även religionskunskapsämnet är format utifrån en socialkonstruktionistisk syn genom hur ett intersektionellt perspektiv anläggs. Identitet i styrdokumentet för religionskunskap beskrivs som ”i viss mån föränderlig”³⁸ och därmed finns också någonting i identitet som inte är rörligt. En viss mån av essens är alltså också närvarande. Detta går att jämföras med hur begreppet kulturarvet används på olika sätt i ämnesplan för historieämnet respektive värdegrundstexten. I ämnesplan för historia formuleras det som ”föreställningar om gemensamma kulturarv”³⁹, och det implicerar att kulturarv inte är något fast och självklart. I värdegrundstexten faller ordet föreställningar bort och kulturarvet kan därmed förstås som något orubbligt.⁴⁰

Undersökning

Härefter följer nu undersökningen. Det annars brukliga kapitlet med genomgång av tidigare forskning har bedömts som onödigt i det här examensarbetet. Det med tanke på att en stor del av undersökningen faktiskt behandlar tidigare forskning i form av primärkällor. Undersökningen består av två delar. De författare vars titlar som utifrån litteratursökningen bedömts intressanta kommer att analyseras. Detta utifrån deras tolkning av begreppet identitet men också utifrån användningen av begreppet identitet i sin forskning. Eftersom det i undersökningen framkommit att dessa nutida forskare bygger sin tolkning av identitet på resonemang som kommer ifrån äldre författare så kommer också dessa att inkluderas i undersökningen i form av primärkällor. Innan undersökningen når fram till den samtida forskningen så kommer därför de författare som identifierats som viktiga primärkällor till den samtida forskningen att presenteras.

Primärkällor

Michel Foucault

Michel Foucault är en teoretiker som återkommer ofta i det material som gåtts igenom i samband med den här uppsatsen. Att presentera Foucault i några korta meningar är inte helt enkelt. Foucault var filosof men använde också ett historiskt angreppssätt som han själv kallade för kunskapens arkeologi. Han är mest känd för att ha studerat vansinnets, medicinens, fängelsets och sexualitetens historia. Han har titulerats som professor i filosofi men den titel som han slutligen kom att ha var ’Professor of the History of Systems of Thought’.⁴¹

³⁸ Skolverket, 2011, Om ämnet religionskunskap, s.3

³⁹ Lgy11, 2011, s.66

⁴⁰ Lgy11, 2011, s.5

⁴¹ Sheridan, Alan. *Michel Foucault – the will to truth* (Routledge 2003 s.1-2)

About the beginning of the hermeneutics of the self. Two lectures at Dartmouth är en publikation som sammanställts från två föreläsningar som Foucault hållit på universitetet Dartmouth under 1980. I denna går han in på hur han ser på självet. Foucault föreläser om självet hermeneutik, vilket skulle kunna beskrivas som självet tolkningsprocess. Foucault förklarar självet eller självet teknologi som de metoder människor använder för att förändra sig själva. För att uppnå ett visst stadiet av perfektion eller glädje så förändrar människor sina kroppar, själar, tankar och sitt uppträdande. De tekniker som ligger till grund för dessa förändringar är vad Foucault menar är självet teknologi. För Foucault är relationen mellan självet och dominans viktig för att fullt ut förstå subjektets konstitution. När självet teknologi möter dominansens teknologi händer det något. Det är ett konstituerande, ett skapande av självet, eller identiteten. För att förstå var subjektet kommer ifrån finns det två saker att ha i åtanke. Dominansens påverkan på individens beteende och hur självet teknologi integreras i strukturer av dominans. Resultatet blir *government*, myndighet. Foucault förklarar att han med myndighet inte menar myndigheters direkta styre över människor. Istället handlar det om processer där människor indirekt tvingas att förändra sig själva.⁴² Ett av de teoretiska resonemang som Foucault är känd för och som också återkommer hos många forskare efter honom är diskursen. I *Diskursens ordning* som utkom 1971 definierar Foucault vad han menar med diskurs. En diskurs kan beskrivas som ”hela den praktik som frambringar en viss typ av yttranden”.⁴³ Politiken kan ses som en sådan tillika som sexualiteten, medicinen, ekonomin eller skolvärlden. De anger under vilka former interagerandet sker och utgör en självklar men osynlig maktfaktor.⁴⁴ Inom varje diskurs sätts det upp spelregler för hur och vad som kan sägas och göras. Det handlar om makt, vad som är sanning och vad som är vansinne. På så vis menar Foucault att ”diskurserna själva utövar makt över sig själva.”⁴⁵ Foucaults resonemang har legat till grund för många andra forskares tolkning av identitet. Identitet ses som en process som är påverkad av samhällets strukturer, myndighet och diskurser. Foucault skriver om självet konstituerande och om självet hermeneutik som om det vore namn på de processer som ligger till grund för människans identitet. Dessa uttryck tolkas därför som synonymer till identitet i den här undersökningen. Om identitet är något som konstitueras, skapas så skulle motsatsen i så fall kunna tolkas som en från födelsen existerande essens. Foucaults tolkning av begreppet identitet placerar sig långt ifrån en essentialistisk tolkning av identitet. Myndighet, dominans och diskurs är begrepp som är närbesläktade med identitet och kan sägas ingå i samma semantiska fält.

⁴² Foucault, Michel, ”About the beginning of the hermeneutics of the self – Two lectures at Dartmouth” (Political Theory 1993 s.203)

⁴³ Foucault, Michel, *Diskursens ordning*. (Brutus Östlings bokförlag 1971 s.57)

⁴⁴ Foucault, 1971, s.8

⁴⁵ Foucault, 1971, s.16

Stuart Hall

Stuart Hall var sociologiprofessor och mest känd för sin forskning inom kulturvetenskapen. Han beskrivs som en gudfader för multikulturalismen.⁴⁶ Hall tillför agentskapet i sin tolkning av identitet vilket gör att han bedöms som relevant att ta med i undersökningen. Stuart Hall skriver i "Who needs Identity", inledningen till *Questions of cultural Identity*, en antologi som utkom 1996, om identitetsbegreppet och försöker svara på varför det är relevant att diskutera identitet. Hall konstaterar att identitet är ett begrepp som det skrivs mycket om och menar att en anledning till det är att begreppet är under förändring. Det gamla essentialistiska sättet att förstå identitet är inte giltigt längre. Det är kritiserat och förlegat, men kritiken har inte erbjudit ett ersättande synsätt som varit tillräckligt tydligt. Det är därför svårt att komma ifrån essentialismen. Hall beskriver det som att begreppet identitet befinner sig någonstans mellan att "göras om och skapas på nytt".⁴⁷ Därför behövs det diskussioner för att komma fram till en bra tolkning. Hall bygger vidare på Foucault och lyfter fram diskursiv praktik som en teori för att förklara begreppet identitet. Hall vill att subjektet ska omtolkas inom det befintliga paradigmet. Han menar att i relationen mellan subjektet och den diskursiva praktiken så finns det en ny tolkning av begreppet identitet som han väljer att kalla för identifikation. Agentskap, politik och exkludering är ord han använder för att beskriva denna dimension av identitet där fokus ligger på den ständigt pågående processen. Identifikation signalerar ett agentskap där subjektet gör sin identitet snarare än upptäcker den. Det handlar inte om att finna sig själv utan istället att konstruera sig själv.⁴⁸ Hall beskriver identitet som en mötesplats där diskurser och praktiker möter de processer som konstruerar människan som subjekt. Identitet är enligt Halls tolkning tillfälliga anknytningar till de subjektspositioner som konstrueras genom diskurser.⁴⁹ Identifikation, alltså agentens *görande*, skulle kunna tolkas som en synonym till begreppet identitet som enligt Halls tolkning implicerar ett *vara*. En tydlig motpol är essensen och upptäckandet av en redan existerande identitet. Diskurs och agentskap är några begrepp som kan sägas tillhöra samma semantiska fält.

Thomas Hylland Eriksen

Thomas Hylland Eriksen påpekar att det skrivs mycket om identitet idag. Han menar att oavsett vilken aspekt av identitet som författarna intresserar sig av så är den gemensamma kärnan

⁴⁶ The Guardian. Information hämtad 2016-05-25: <http://www.theguardian.com/education/2014/feb/10/godfather-multiculturalism-stuart-hall-dies>

⁴⁷ Fri översättning av "between reversal and emergence". Hall, Stuart, "Who needs identity?" (Sage Publishing 1996 s.1)

⁴⁸ Hall, 1996, s.1-4

⁴⁹ Hall, 1996, s.6

förhållandet mellan den enskilde, den andre och de andra. Det är alltså gränsdragningen som bekräftar vilka som tillhör den egna gruppen och vilka som är de andra. Hylland Eriksen påpekar något viktigt, att det är nödvändigt att dra sådana gränser för att en grupp ska kunna existera. Utifrån detta menar han att vi ska vara försiktiga med att döma dem som drar den gränsen på ett annat sätt än en själv gör. Att dra gränsen är något som inte går att undvika.⁵⁰ Däremot går det att ha en medvetenhet om hur detta görs och vad detta innebär. Hylland Eriksen hänvisar också till Benedict Andersons resonemang kring nationalism. Enligt honom ska nationalismen tala till någonting djupare i människan än vad socialism och liberalism gör. Nationalismen spelar på barndomsminnen, familjekänsla och de relationer som en människa har till sina närmaste familjemedlemmar. Det nationalismen gör är att försöka vidga denna relation till att gälla inte bara familjen utan nationen som en grupp. Det är något som de andra ideologierna inte kan konkurrera med.⁵¹ Thomas Hylland Eriksen menar att identitet är både imperativ och situationell, både öde och val. Människan har både rötter och fötter. Han använder en socialantropologisk terminologi.⁵² Att människan kan välja fritt är en lögn. Människan kan inte välja själv, hen är alldeles för beroende av de förutsättningar som hen omges av.⁵³

Paul Ricoeur

Ricoeur var professor i filosofi och hans arbeten kretsade kring bland annat fenomenologi, hermeneutik och semiotik.⁵⁴ Paul Ricoeur omskrivs som en av de personer som haft störst inflytande bland dem som ser narration som en viktig del av identiteter och det är ett intressant spår att följa i undersökningen av olika tolkningar av identitetsbegreppet.⁵⁵ Det är också genom att han tillför det narrativa elementet i tolkningen av identitet som Ricoeur bedöms som relevant i den här undersökningen. I boken *Oneself as Another* som utkom 1990 så menar Ricoeur att relationen mellan talets handling, yttrandet, och agenten, den som talar, är av stor vikt för att förstå självet. Agenten är sin egen handling eller berättelse. Ricoeur menar att narrativet har en central roll i identitetskonstituering. Genom att berätta om sig själv och sitt liv sammanfattar människan det hen menar är väsentligt i hens liv.⁵⁶ På så vis kan människors berättelser utgöra en grund för att förstå deras identitet. Ricoeur delar in begreppet identitet i två delar, idem och ipse. Idem och ipse är de latinska orden för ”samma” och ”självskap”. Med ”samma” syftar Ricoeur på kontinuitet.

⁵⁰ Hylland Eriksen, Thomas. *Rötter och fötter*. (Nya Doxa 2004 s.9-10)

⁵¹ Hylland Eriksen, 2004, s.62

⁵² Hylland Eriksen, 2004, s.126

⁵³ Hylland Eriksen, 2004, s.131-133

⁵⁴ Encyklopedia Britannica: Paul Ricoeur

⁵⁵ Goldstein-Kyaga, Katrin, Borgström, Maria. *Den tredje identiteten*. (Södertörns högskola 2009 s.59)

⁵⁶ Ricoeur, Paul. *Oneself as Another*. (The University Press of Chicago 1992 s.113-115, 143)

Med "självskap" menar Ricoeur personlighet eller svaret på frågan "vem är jag?".⁵⁷ Kontinuitet är en viktig del i Ricoeurs identitetsförståelse. Kontinuitet kan innebära att uppleva sig vara den samma som förut eller att hålla något som lovats. Här kommer det också in en etisk aspekt där de handlingar som en person utför är en del av personens identitet. Goldstein-Kyaga och Borgström beskriver det som att en människa kan välja att begå en god eller ond handling. Sådana beslut påverkar hur en människa uppfattar sig själv. "Självskap" är identitet i en sådan förståelse som de andra författarna i den här undersökningen har, alltså som en socialkonstruktionistisk process. Ricoeur menar att den diskussion som uppstår mellan "samma" och "självskap" utgör det narrativa bidraget till identitetskonstituerandet.⁵⁸ Identitet kan sägas vara en lingvistisk sammankomst eller överenskommelse och självet ska förstås som den agent som genom sin talhandling gör sin egen berättelse.⁵⁹ Ricoeurs tolkning av identitet kan alltså beskrivas som en pågående diskussion mellan omvärlden och självet där självet skapar en berättelse om sig själv, vilken i sin tur speglar självet identitet. I detta finns inslag där en känsla av kontinuitet är viktig. Dessutom är etiska val viktiga för hur en människa uppfattar sig själv. I Ricoeurs tolkning av identitet är essens inte ett lika tydligt motbegrepp som för Foucault och Hall. Utifrån att agenten själv sammanfattar det som är meningsfullt i dennes liv så går det att göra tolkningen att det finns någonting i identiteten som kommer inifrån människan själv. Precis som för Hall så är agentskap ett viktigt begrepp för att förstå identitet. Tillsammans med kontinuitet och narrativ utgör agentskap begrepp som finns i samma semantiska fält som identitet i Ricoeurs tolkning.

Anthony Giddens

Anthony Giddens är sociolog och politisk teoretiker.⁶⁰ I den här undersökningen av identitetsbegreppet så tillför han struktureringsteorin samt sin syn på människans reflexivitet som viktig för identitetskonstruktionen. I *Modernitet och självidentitet* från 1990 beskriver Giddens identitet som ett reflexivt projekt under ständig förändring. Han skriver att "Självidentiteten berättelse måste skapas, förändras och bevaras reflexivt i förhållande till ett socialt liv som snabbt förändras både lokalt och globalt."⁶¹ Projektet påverkas av val vi gör i vardagen och på så vis kan självidentiteten sägas vara av en rörlig karaktär. Giddens påpekar också att alla val inte är öppna för alla människor, men även om det reflexiva konstituerandet av självidentiteten påverkas av vilka yttre valmöjligheter en människa har så är denna process lika viktig bland människor som inte har så många. Motstånd

⁵⁷ Här används den översättning som Goldstein-Kyaga och Borgström använder av "sameness" och "selfhood"

⁵⁸ Ricoeur, 1992, s.118-119, Goldstein-Kyaga och Borgström, s.60)

⁵⁹ Ricoeur, 1992, s.140-141, 146-147

⁶⁰ Information hämtad 2016-05-25: https://sv.wikipedia.org/wiki/Anthony_Giddens

⁶¹ Giddens, Anthony. *Modernitet och självidentitet*. (Daidalos 1999 s.254)

blir då ett viktigt inslag i identitetskonstituerandet.⁶² Giddens håller inte med de forskare som anser att självet innehåller flera olika själv. Även om självet påverkas av en rad olika kontexter där olika sätt att vara förväntas så innebär det ändå inte att självet är splittrat. Det finns en inre kärna i självidentiteten menar Giddens. Det är viktigt att en människa kan känna att det finns en koppling mellan den hen alltid har varit, sin kropp, och den personliga berättelsen.⁶³ För Giddens utgör kroppen en central del i vad han kallar för ”självidentitetens reflexiva projekt”.⁶⁴ Detta utifrån hans resonemang kring modernitet och självidentitet där han ser individualism som kännetecknande för den moderna tiden. Kroppen har blivit en viktig utgångspunkt i människans identitetsskapande både som vårt ansikte mot omvärlden och som någonting som vi har kontroll över att förändra.⁶⁵ I den tid vi lever i idag har vi många fler möjligheter att uttrycka vår identitet. Vare sig det handlar om en relation, eller vad vi konsumerar, så handlar det om att förhandla. Det finns till exempel olika tolkningar av vad det innebär att vara en bra pappa. Vi förhandlar och gör val utifrån detta.⁶⁶ Giddens är också känd för att ha utvecklat struktureringsteorin. Strukturering handlar om hur sociala system reproduceras genom sociala praktiker som upprepas över tid och rum. En typ av strukturell princip är institutioner. Strukturer styrs genom de regler och resurser som reglerar relationer mellan aktörer eller kollektiv i olika system. Strukturering är den mekanik som genom att dessa sociala praktiker upprepas reproducerar strukturer.⁶⁷ I en intervju som *Journal of Consumer Culture* (JCC) har gjort med Giddens år 2003 formulerar JCC en skillnad mellan Giddens sätt att se identitet med Foucaults. I Foucaults resonemang, menar JCC, att det fria valet och det egna ansvaret är något som makthavare manar folket till. I Giddens resonemang skulle val istället vara något nödvändigt. Människans inneboende reflexivitet är något som står över makthavares försök att forma befolkningen.⁶⁸ Om Giddens syn på identitet skulle sammanfattas i ett ord så skulle det vara reflexivitet, vilken är en drift som till och med står över makthavares påverkan. Även om strukturering är ett viktigt inslag där institutioner påverkar människan så är reflexiviteten en drift som står över detta. Att hitta en synonym till begreppet identitet ibland Giddens egna ord är svårt. En möjlig tolkning skulle kunna vara *individens reflexiva projekt* även om det snarare är en beskrivande mening än en synonym. Som motbegrepp skulle det kunna vara en tolkning att använda begreppet *dominans*. Det skulle dock inte vara en helt korrekt slutsats eftersom Giddens också håller struktureringsteorin som viktig för identiteten. Även om *dominans* som motbegrepp är en tolkning

⁶² Giddens, 1999, s.13, 102-103, 107

⁶³ Giddens, 1999, s.123

⁶⁴ Giddens, 1999, s.211

⁶⁵ Giddens, 1999, s.211

⁶⁶ Journal of consumer culture, ”An interview with Anthony Giddens” (2003 s.399)

⁶⁷ Giddens, Anthony. *The Constitution of Society*. (Polity Press 1984 s.17-25)

⁶⁸ Journal of Consumer Culture, 2003, s.399-400

med brister så skulle begreppet dominans som motbegrepp tydliggöra skillnaden med Foucault identitetstolkning.

Charles Taylor

Charles Taylor är en filosof som haft en stor inverkan på moralisk och politisk teori, epistemologi och filosofi om identitetsskapande.⁶⁹ I *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik* samt *Sources of the self – the making of the modern identity* förklarar Taylor sin syn på identitet. En viktig förutsättning för att en människa ska kunna finna sig själv är människans autenticitet. Taylor tar stöd i Herders resonemang att alla människor har ett för sig specifikt sätt att vara på. Utifrån den tanken så kan en människa vara sann mot sig själv, eller vara sig själv. Varje människa har en egen inneboende moralisk kompass för vad som är rätt och fel. För Taylor är gudstro och moraliska frågor en viktig del i hur han tolkar identitet. Det finns någonting i religion och de moraliska frågor som den väcker som inte går att komma ifrån. Ateister bär på samma typ av frågor även om de inte har gudstron. En viktig del av en människas identitet är hennes uppfattning om vad som är gott och hur hen förhåller sig till det. Människan har vad Taylor kallar för en personlig resonansbotten från vilken dessa frågor naturligt uppstår. Identitet är ett pussel där inre frågor av detta slag har en mycket viktig roll. Taylor menar att människan måste se till sitt inre för att kunna definiera sin egen identitet. I det inre finns en naturlig, inneboende kraft som kan ses som människans egen. Genom denna kraft närs människans självutforskande och hens personliga engagemang.⁷⁰ I Taylors tolkning av identitet finns det alltså en inneboende essens, en kärna, i varje människa som är viktig för hens identitet. En del av den kärnan är människans naturliga moraliska kompass som kan ses som en kraft utifrån vilken självet utforskas.

Utöver detta beskriver Taylor också människors identitetsskapande som dialogisk. Genom dialog med betydelsefulla andra skapar människan sitt jag. Att se sig själv med andras ögon, att dela ett språk, en praktik hjälper människan att i sin intimsfär skapa sitt unika jag. Reflexivitet, narrativitet och meningsskapande är viktiga delar i en människas identitet. Sociala relationer är därför viktiga.⁷¹ Taylors tolkning av identitet har alltså både essentialistiska och socialkonstruktionistiska drag. Eftersom att människan skapar sitt jag inte bara utifrån sig själv utan också utifrån hur andra människor ser på hen blir erkännande av andra människor eller en frånvaro av ett erkännande mycket viktigt. I den offentliga sfären är erkännandets politik viktig för människors självbild och det är detta som Taylor fokuserar på. Ett förvägrande av erkännande blir en form av förtryck. Att se hur andra människor ser en som mindervärdig kan påverka en människa

⁶⁹ Abbey, Ruth. *Charles Taylor* (Acumen 2000 s.1)

⁷⁰ Taylor, Charles. *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*. (Daidalos 1999 s.41-45) Taylor, Charles. *Sources of the Self* (Harvard University Press 1989 s.211, 389-390, 513-521)

⁷¹ Taylor, 1999, s.42-46, Taylor 1989, s.105, 211

till den grad att denne själv uppfattar sig som mindervärdig. Att erkännas i det offentliga är därför viktigt. Det är också viktigt på vilken grund detta erkännande sker. Taylor visar på att erkännanden kan vara nedlåtande i sina värdeomdömen. Det är en stor skillnad på att få sin kultur erkänd som lika värd och därför värd respekt eller att få sin kultur erkänd som värdig av respekt även om den inte är lika mycket värd. Taylor menar att den senare typen av erkännande ofta är eurocentriska. Eurocentrism kan också visa sig i erkännanden som pekar på att en kultur i framtiden kan komma att till exempel producera lika värdefulla litterära eller konstnärliga verk som den europeiska kulturen. Omdömen som bygger på bristande kunskaper om en kultur är att förkasta. Det går inte att förutsätta att ett sådant värdefullt verk inte redan har producerats och inte heller i vilken form det skulle kunna vara om en inte har kunskaper om kulturen i fråga.⁷²

Något som visar hur komplex erkännandet politik kan vara är att ett erkännande också kan hota en människas autonomi. Om ett politiskt beslut tas som förser en människa med rättigheter för att skydda en viss minoritetskultur, eller en annan grupp som har svårt att hävda sig i majoritetskulturen, så kan det också ha en negativ påverkan. Erkännandet kan peka ut en minoritet som annorlunda eller komma att skapa frågor om varför minoriteten själv inte för fram sina frågor. Det kan leda till ett cementerande av påtvingade kulturella roller.⁷³ Något som Taylor tar upp är att det finns ett postkolonialt arv i hur västvärlden ser på sin egen och andras kulturer. Västvärlden har en bild av sin egen kultur som den mest värdefulla. Han frågar sig utifrån detta vad det innebär att ställa ett krav att minoritetskulturer inte bara ska erkännas som värda att bevara utan också erkännas som lika värdefulla.⁷⁴ Detta går att koppla till ämnesplanen i religionskunskap där det tydligt slås fast att kristendomen har en särställning. ”Kunskaper om samt förståelse för kristendomen och dess traditioner har särskild betydelse då denna tradition förvaltat den värdegrund som ligger till grund för det svenska samhället.”⁷⁵

Jämförelse av primärkällor

Innan undersökningen går vidare till den samtida forskningen så kommer här en sammanfattning av de författare vars tolkningar av identitet hittills har presenterats. Sammanfattningen illustreras med en tabell för att ge en bättre överblick. I tabellen ställs innebörd, synonymer och asymmetriska motsatsord upp. På en rad återfinns också närbesläktade begrepp som ryms inom samma semantiska fält som begreppet identitet.

⁷² Taylor, 1999, s.42-46, 72-73

⁷³ Taylor, 1999, s.106-126

⁷⁴ Taylor, 1999, s.67

⁷⁵ Lgy11, s.137

Tabell 1. Jämförelse över primärkällor

	Michel Foucault	Stuart Hall	Thomas Hylland Eriksen	Paul Ricoeur	Anthony Giddens	Charles Taylor
Innebörd	Självets formas av självets- och dominansens teknologi utifrån de diskurser som råder och myndigheters påverkan.	Identitet är en ständigt pågående process där agenten själv gör sin identitet istället för att upptäcka den.	Förhållandet mellan den enskilde, den andre och de andra. Ingen valfrihet. Beroende av omgivande förutsättningar.	Identitet är en pågående diskussion mellan omvärlden och självet där självet skapar en berättelse om sig själv.	Ett reflexivt projekt under ständig förändring som påverkas av vardagliga val. En inre kärna finns. Reflexivitet står över maktthavares påverkan.	Reflexivt meningsskapande dialog med betydande andra. Det inre och dess moraliska kompass.
Synonym	Det konstituerade självet <i>eller</i> det hermeneutiska självet	Identifikation (göra)	Rötter och fötter	Självskap (ipse)	Individens reflexiva projekt	Erkännande (av andra och av sig själv)
Asymmetriskt motbegrepp	Existerande essens	Essens (upptäcka)	Delvis essens	Delvis essens	Dominans	Delvis essens
Semantiskt fält	Diskurs Dominans Myndighet	Diskurs Agentskap	Nationalism	Narrativ Agentskap Kontinuitet	Reflexivitet Strukturering Individualism (essens)	Erkännande Religiösa/moraliska frågor Reflexivitet Narrativitet
Teoretisk placering	Socialkonstruktivism	Socialkonstruktivism	Socialkonstruktivism med ett essentialistiskt inslag	Socialkonstruktivism med ett essentialistiskt inslag	Socialkonstruktivism med ett essentialistiskt inslag	Både socialkonstruktivism och essentialism

Tabellen visar att det finns både likheter och skillnader i författarnas tolkningar av begreppet identitet. Foucault och Hall är **de** som helt kan sägas sluta sig till en socialkonstruktionistisk tolkning. Av dessa två så lägger Hall en större vikt vid agentens eget görande än vad Foucault gör, som istället betonar dominans och myndighet. Ricoeur och Giddens kan sägas utgöra ett mittenfält och representera ett socialkonstruktionistiskt synsätt med ett essentialistiskt inslag. Ricoeur står här

för ett narrativt fokus medan Giddens fokuserar på människans reflexivitet. Reflexivitet kan dock sägas vara ett viktigt inslag i Ricoeurs narrativa tolkning. Närmast essentialismens tolkning av identitet återfinns Taylor, vars tolkning av identitet har inslag av både socialkonstruktionism och essentialism. Han menar att identiteten formas genom kontakt med signifikanta andra samtidigt som det också finns en inneboende kärna i människan. Taylor ger också religion och dess moraliska frågor en stor roll i människans identitet. **De begrepp som identifierats finns i samma semantiska fält, ger en förståelse för hur mycket som kan rymmas i begreppet identitet.**

Samtida forskning om identitet

Den första delen av undersökningen har kartlagt de teoretiska utgångspunkter som ligger till grund för den samtida forskning som här efter kommer att undersökas. I det här kapitlet kommer den samtida forskningen att undersökas för att se hur författarna har använt identitetsbegreppet för att belysa samtida problem. I diskussionen som följer i nästa kapitel kommer forskningen sedan att kopplas till styrdokumenterna för religionskunskapsämnet samt värdegrundstexten. Detta för att svara på vad de olika tolkningarna av begreppet identitet implicerar för religionsundervisningen. Det material som har valts ut för undersökningen är Katrin Goldstein-Kyaga och María Borgströms bok *Den tredje identiteten* från 2009. Deras forskning kan bidra med en ny syn på identitetskonstruktion i förhållande till det moderna samhällets globalisering och migration. I en undersökning med skolan och religionskunskapsämnet som utgångspunkt är detta ett relevant perspektiv på hur identitet kan förstås. Floya Anthias artikel *Intersections and Translocations: new paradigms for thinking about cultural diversity and social identities* från 2011 har ansetts som relevant på grund av sin grundliga analys av intersektionalitet och dess beståndsdelar. Intersektionalitet är en viktig del av religionskunskapsämnet och dess identitetsrelaterade innehåll. Därför är Floyas artikel relevant i den här undersökningen. Monica Johanssons doktorsavhandling *Anpassning och motstånd - En etnografisk studie av gymnasieelevers institutionella identitetsskapande* från 2009 tar upp hur skolan som institution bidrar till elevers identitetsskapande. Kopplingen till undersökningen är tydlig. Kerstin von Brömssen har medverkat med ett kapitel i *Interkulturella perspektiv – Pedagogik i mångkulturella lärandemiljöer* från 2006. **Von Brömssens text var inte ett av resultaten i litteratursökningen men har ändå bedömts som relevant. Det visade sig att finnas aspekter i hennes text som är intressanta att koppla till undersökningens frågeställningar.** Den sista författaren i undersökningen är Eliassi Barzoo. I sin avhandling från 2010 *A stranger in my homeland – the politics of belonging among young people with Kurdish backgrounds in Sweden* kopplas identitetskonstruktion till religion och stereotypa föreställningar om islam, vilket är ett aktuellt problem i Sverige idag.

Katrin Goldstein-Kyaga och María Borgströms bok *Den tredje identiteten* från 2009, är sprungen ur ett forskningsprojekt som finansierats av Vetenskapsrådet.⁷⁶ Katrin Goldstein-Kyaga är professor i interkulturell pedagogik och Maria Borgström är docent vid institutionen för kultur och lärande, båda vid Södertörns högskola.⁷⁷ Deras bok *Den tredje identiteten* är en av de titlar som litteratursökningen resulterade i. Att deras forskning har bedömts som relevant för den här studien beror på att det begreppet de presenterar, den tredje identiteten, erbjuder ett intressant sätt att se på vad som ibland tidigare kallats för hybrididentitet.

I *Den tredje identiteten* utgår Goldstein-Kyaga och Borgström från ett socialkonstruktivistiskt synsätt och hänvisar till Foucault i sin förklaring av teorin. Författarna skriver att identitet kommuniceras genom interaktion med omvärlden och därför är ständigt växlande, tillfällig och konstruerad. Vidare är diskurser en viktig del av hur identiteter skapas. Diskurser påverkar omedvetet människor och tillför en aspekt av samhällelig makt i människors identitet. Eftersom att identitet skapas genom kommunikation så är språket centralt. "Identitet är något vi skapar genom att tala om det."⁷⁸ På samma sätt är de kategorier människor använder för att förstå världen inte självklara, utan något som är skapat av människan genom diskurser.⁷⁹

Författarna tar avstånd från essentialismen men ifrågasätter också socialkonstruktivismens ibland extrema syn på identitet som helt utan essentiellt innehåll. De håller med om att språk och diskurs är viktiga inslag men menar också att det finns "en essentiell personlig, sammanhållen och "verklig" karaktär i människors subjektiva liv."⁸⁰ Detta menar de visar sig vid vändpunkter i livet, men också när ungdomar i mångkulturella miljöer ställs inför andras försök att placera in dem i kategorier som de tvingas ta ställning till. Vidare använder de sig också av livsberättelser i sin forskning och bygger därför också på narrativ tradition. De hänvisar både till Giddens och Ricoeurs resonemang om narration. Livsberättelser ska inte bara ses som ett sätt att förstå en människas liv, utan livsberättelser fungerar som ett moment i människans identitetsskapande. Från Giddens lyfter de fram reflexivitet. I livsberättelser tolkar människan sitt liv och lyfter fram de delar som uppfattas som viktiga för hen. I det resonemanget finner författarna en definition av begreppet identitet som de saknar i socialkonstruktivismen.⁸¹ "I den narrativa betydelsen, det vill säga att människor skapar

⁷⁶ Forskningsprojektet: Globalisering och identitet – ungdomar av invandrarursprung och deras familjer i ett europeiskt jämförande perspektiv

⁷⁷ Information hämtad 2016-05-10. http://www.sh.se/p3/ext/content.nsf/aget?openagent&key=sh_personal_profil_sv_913099 och https://www.sh.se/p3/ext/content.nsf/aget?openagent&key=sh_personal_publ_sv_131451#!/p3/ext/content.nsf/aget?openagent&key=sh_personal_profil_sv_131451

⁷⁸ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.57

⁷⁹ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.56-57

⁸⁰ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.58

⁸¹ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.58

sin identitet genom den tolkning de ger den då de berättar om sina liv, menar vi alltså att identitet finns.”⁸²

Vidare lyfter författarna fram Ricoeurs resonemang om identitet som både beständig och föränderlig. De beskriver identitet som ”en dialektisk relation mellan kontext och kontinuitet.”⁸³

För att sammanfatta Goldstein-Kyaga och Borgströms tolkning av identitetsbegreppets innebörd så kan kontext och kontinuitet ses som ledord. Språket är en viktig länk mellan omvärldens tolkningar av en person och hans egen självförståelse. Tillsammans med diskursen utgör detta en kontext som är viktig i identitetsskapandet. Kontinuiteten utgör en röd tråd som människan eftersträvar i sitt sökande efter mening. Livsberättelser utgör en del av identitetsskapandet.

Vidare menar Goldstein-Kyaga och Borgström att globaliseringen har resulterat i ett skapande av många nya identiteter. Istället för att se att kulturer smälter samman och blir en så ser de att när kulturer möts så skapas nya kulturer i det mötet. De kallar fenomenet för den tredje identiteten. Många människor idag hamnar mitt i mellan olika kulturella tillhörigheter och möts av situationer där andra människor vill placera in dem i endimensionella fack. Men de fack som finns att välja på passar de inte in i. Den tredje identiteten anspelar på att identitetstillhörigheten inte är antingen/eller utan både-och. På så vis anspelar den heller inte på ett "vi" och "dom".⁸⁴ Både-och skulle kunna utgöra en synonym till vad Goldstein-Kyaga och Borgström menar med den tredje identiteten. Antingen/eller utgör då ett motbegrepp till den tredje identiteten.

Goldstein-Kyaga och Borgström jämför sitt begrepp "den tredje identiteten" med Thomas Hylland Erikssons användning av begreppet "hybriditet". Erikssons användning av hybriditet påminner om den tredje identiteten men har mer fokus på nationella gränser. På så vis bidrar en sådan syn på kultur till att "sätta upp gränser mot andra grupper."⁸⁵ Goldstein-Kyaga och Borgström menar att den tredje identiteten kan användas till att ifrågasätta nationsgränser som inaktuella ramar för identitet. Den tredje identiteten menas inte som en blandidentitet, istället är den en extra komponent eller en utökning av en människas identitet. De olika delarna kan ta olika stor plats vid olika tidpunkter och i olika sammanhang. Således är identitet ett rörligt projekt.⁸⁶ En fördel med att inte vara bunden av nationella gränsdragningar är att om det inte finns förväntningar att passa in i en viss ram så kan det upplevas som en frihet.⁸⁷

Goldstein-Kyaga och Borgström är tydliga med att den tredje identiteten inte är ett begrepp som lättvindigt kan ersätta diskriminerande etiketter på människor med ursprung i andra länder. Den ska istället förstås som ett nytt sätt att beskriva identitet i en allt mer globaliserad värld. Det

⁸² Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.58

⁸³ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.59

⁸⁴ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.10-13

⁸⁵ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.14

⁸⁶ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.14, 64

⁸⁷ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.82

handlar om en identitet som omfattar människor oavsett ursprung men "som ingår i en mångkulturell kontext genom sitt arbete, bostadsort, umgänge, resor och kontakter över gränser."⁸⁸

Det handlar om att vara medveten om olika perspektiv och att ha en förmåga att byta mellan kulturella koder, kodväxla, utan att lägga en värdering om vilket som är bättre eller sämre.⁸⁹ Kosmopolitisk är ett ord som används för att beskriva en del människor med en tredje identitet.⁹⁰ Kosmopolitisk skulle kunna tolkas som synonym till den tredje identiteten.

Goldstein-Kyaga och Borgström visar att det finns ett behov att ta ställning till sin identitet bland ungdomar med ursprung i olika länder. Det är också viktigt att bli sedd och att få erkännande för sin identitet, samt att inte främmandegöras på grund av sin identitet.⁹¹ När globalisering, resande eller annan kontakt mellan kulturer diskuteras, alltså det som från början gett upphov till den tredje identiteten, så kommer de intervjuade personerna in på att de ser ett ökat människovärde. När människor ses som människor och inte som en bärare av en viss kultur, eller en viss nationalitet, så upplever de att människan får ett annat värde. Hen uppfattas istället som en människa med unika erfarenheter.⁹² Människovärde är alltså ett närbesläktat begrepp till Goldstein-Kyaga och Borgströms begrepp den tredje identiteten. De båda begreppen kan sägas vara delar av ett semantiskt fält.

Goldstein-Kyaga och Borgström knyter också an till Taylors etiska aspekt av identitet. De menar att den tredje identiteten är en ständig avvägning av vilka värderingar som är värda att ta till sig. När en människa har fler än en etnisk tillhörighet så tvingas denne till ett oberoende av värderingar som är knutna till en kultur. Utifrån detta står personen fri att skapa sina egna värderingar. "För första gången i världshistorien finns det en reell möjlighet att skapa inkluderande snarare än exkluderande identiteter på ett globalt plan"⁹³ menar de. Den tredje identiteten utgör på så vis en motpol till vad som annars ofta blir reaktionen på globaliseringen, nationalism, religiös extremism och rasism. I den tredje identiteten handlar det om att inkludera istället för att exkludera. Förmågan att se olika perspektiv och att kodväxla skapar gemenskap. För att det här ska fungera krävs det att människan hittar ett fäste. Människan behöver kunna placera in sig i ett sammanhang. Goldstein-Kyaga och Borgström hänvisar till Taylors syn på autenticitet, och förklarar att det handlar om att känna sig äkta. Människor behöver en tydlig bild av vad som är rätt och fel utifrån sin egen erfarenhet. På så vis så ska autenticitet inte förväxlas med essentialism menar de.⁹⁴ Den tredje identiteten kan alltså enligt Goldstein-Kyaga och Borgström ses som en motpol till

⁸⁸ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.107

⁸⁹ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.107

⁹⁰ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.78

⁹¹ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.110

⁹² Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.85

⁹³ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.109

⁹⁴ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.109-110

exempelvis nationalism, religiös extremism och rasism. I den här undersökningen tolkas detta som asymmetriska motbegrepp till den tredje identiteten.

För att sammanfatta så har en synonym identifierats. Kosmopolitisk kan ses som en synonym till begreppet den tredje identiteten. Även termen både-och kan ses som en synonym till den tredje identiteten vilket innebär att antingen/eller kan ses som ett asymmetriskt motbegrepp. Också begreppen nationalism, religiös extremism och rasism kan tolkas som asymmetriska motbegrepp. Det är också intressant att notera att människovärde är ett begrepp som används i nära relation till den tredje identiteten. Människovärde kan ses som ett begrepp som ingår i samma semantiska fält som den tredje identiteten.

Floya Anthias

Ett av de material som bedömts som intressanta för undersökningen är en artikel av Floya Anthias. Anthias är professor i sociologi och har varit verksam både på University of East London och Roehampton University⁹⁵. Hennes artikel "Intersections and Translocations: new paradigms for thinking about cultural diversity and social identities" publicerades i *European Educational Research Journal* 2011. Floya Anthias är intressant eftersom att hennes begrepp *translocational positionality*, som kan sägas vara en vidareutveckling av intersektionalitet, erbjuder ett nytt sätt att se på hur identiteter formas.

Anthias börjar med att sätta begreppet kultur i samband med identitet. Hon skriver att kultur ibland antas vara något en människa äger, något statiskt och något givet. I en sådan uppfattning av begreppet kultur utelämnas faktorer såsom tid, rum, mening och kontext. Detta menar hon är en problematisk uppfattning som ger en förenklad bild av kultur.⁹⁶ Anthias pekar sedan på hur kultur och identitet ofta kopplas samman utan vidare eftertanke. Detta gäller särskilt när det handlar om etnicitet. Att ha en etnisk position tolkas ibland som samma sak som att ha en etnisk identitet. Detta menar hon hänger ihop med en syn på kulturell tillhörighet där alla medlemmar delar någonting generellt som är bundet till den kulturen. Oavsett om en medlem skulle flytta till andra sidan jorden så skulle dennes kultur vara en kultur från ursprungsplatsen, enligt ett sådant synsätt. Kultur blir då det enda signifikanta och kön, klass eller andra positioneringar finns inte med i förståelsen för identitet. Kultur och identitet ses i ett sådant synsätt som något statiskt, som ägs och inte som något rörligt. Anthias lyfter fram hur bland annat Stuart Hall har utmanat den synen på identitet. Detta genom att visa på att identitet kan förstås som någonting föränderligt. Som en "interaktion mellan aktörers praktik, värderingar och deras sociala miljö".⁹⁷ Anthias lyfter

⁹⁵ Information hämtad 2016-05-25: <http://floyaanthias.com/>

⁹⁶ Anthia, Floya. "Intersections and Translocations: new paradigms for thinking about cultural diversity and social identities." (*European Educational Research Journal* 2011 s.1)

⁹⁷ Anthias, 2011, s.2

också fram likheterna i begreppen kultur och identitet utifrån någon typ av vardagssyn på dem båda. Kopplingen mellan identitet och kultur görs enligt henne ofta genom positionen etnicitet vilket medför en problematik. Så som människor använder sig av begreppen oreflekterat i vardagen, är det en essentialistisk förståelse av identitet som används.

Mångfald är ett begrepp som Anthias tar upp som problematiskt. Ordet mångfald implicerar olikhet eller andrahets (otherness), eftersom att det ses som en motsats till den dominerande kulturen. Därmed uppstår också idén att det finns en kärna, en essens av likhet inom en grupp. Här återkommer problemet där identitet ses som något en människa äger och där grupper ses som homogena utifrån någon social faktor så som exempelvis etnicitet. Andra påverkande faktorer, till exempel kön eller klass, kommer i skymundan och dessutom blir identiteten låst utan möjlighet till förändring. Det stora problemet är att det skapas antaganden om människor utifrån deras etnicitet. Utifrån den tillhörigheten tros en människa vara bunden till att göra vissa val eller hysa vissa åsikter. En av svagheter i ett sådant resonemang är att det implicerar att alla människor som ingår i en kulturell grupp skulle ha ett lika stort engagemang i kulturen. I verkligheten är det inte så. Dessutom finns en tendens att bekräfta den dominerande kulturen som den rätta. Anthias kritiserar också hur kulturell identitet blandas ihop med tillhörighet. Som exempel tar hon nationstillhörighet, medborgarskap. En person kan vara accepterad som medborgare av ett land men samtidigt inte identifiera sig som detta eftersom personen vuxit upp i ett annat land. Anthias konstaterar att tillhörighet ger tillgång till ett land men betyder inte nödvändigtvis engagemang eller identifikation. På samma sätt kan en människa identifiera sig som till exempel svensk, men inte accepteras av andra som det och därmed inte bli socialt inkluderad som svensk.⁹⁸ Mångkulturalismens problem är intressanta för att diskutera hur identitet kan tolkas. Detsamma gäller hur identifikation och tillhörighet förutsätts följa med varandra. Det är tänkvärt att se hur problemen med essentialistiska tolkningar av begreppet identitet döljer sig i andra begrepp så som mångkulturalismen, vilken Anthias skriver om som om det vore en rörelse. Även med begreppet tillhörighet finns det problem i förståelsen som har nära samband med hur identitet tolkas.

Hybriditet och intersektionalitet presenteras som två begrepp vilka utmanar den traditionella synen på identitet. Anthias beskriver hybriditet som en motpol till det essentialistiska synsättet. Hybriditet implicerar att identitet istället är föränderlig. Anthias menar dock att begreppet är för vagt för att kunna användas på ett tillfredställande sätt.⁹⁹ Anthias anser att begreppet intersektionalitet tar analysen ytterligare ett steg längre än vad hybriditet gör. Men också en intersektionell tolkning av identitet kan bli djupare.¹⁰⁰ Det är svårt att komma ifrån att en

⁹⁸ Anthias, 2011, s.3-5

⁹⁹ Anthias, 2011, s.6

¹⁰⁰ Anthias, 2011, s.8-9

essentialistisk bild av identitet lever kvar. Även i ett intersektionellt tänkande kan en essentialistisk bild av identitet skina igenom menar Anthias. De kategorier som används för att förstå intersektionalitet, kön, klass, etnicitet och sexualitet till exempel, kan även de få en essentialistisk förståelse och placera människor i fasta positioner.¹⁰¹ Detta trots att intersektionell teori egentligen ska syfta till en förståelse där kategorierna bildar ett spindelnät där de olika kategorierna påverkar varandra i en ständigt pågående process. Detta borde leda till en förståelse av idsentitet som något rörligt, kanske till och med myllrande, istället för fixerad. Att essentialismen ändå påverkar och begränsar denna förståelse är därför väldigt motsägelsefullt men intressant.

Anthias vill vidga det intersektionella tänkandet till att inkludera en tydligare rumslig och kontextuell dimension. Hon kallar konceptet för *translocational positionality*. Meningen är att processen ska bli tydligare. Positioner får inte ses som fixerade och relationen mellan olika positioner får inte uppfattas som något mekaniskt. Beroende på i vilken kontext eller i vilket rum och på vilken plats, en människa befinner sig så kan positionerna placera denne på olika platser i en hierarkisk skala. Det finns inte en given plats i den sociala strukturen utan en människa är ständigt i rörelse. Kontext, tid och rum påverkar hur positionerna relateras till varandra. Anthias presenterar fyra nivåer som en analys som utgår ifrån *translocational positionality* kan göras på. Den första är en människas erfarenheter och hens berättelse, narration, av denna. Som exempel kan skolan, arbetsplatsen eller bostadsområdet utgöra en kontext för erfarenheterna. I en andra nivå kan intersubjektiva relationer analyseras. Det vill säga de handlingar och praktiker som äger rum mellan människor. Den intersubjektiva nivån kan utspela sig på en institutionell nivå. I den tredje nivån är organisatorisk och där analyseras organisation och institution, såsom politiska eller juridiska system, familjestrukturer, statens system för utbildning eller övervakning. Det kan handla om hur olika instansers tilldelning av resurser sker och vilka konstruerade kategorier av människor som finns representerade i denna. Det är möjligt att någon kategori människor prioriteras bort när resurser fördelas. Den fjärde och sista analysnivån handlar om representation. Den information som människor möter i vardagen är bärare av symbolisk representation. I bild och text förmedlas normerande uppfattningar om hur människor är. I en informationsbroschyr kan avsaknaden av icke-vita signalera att dessa människor är något annorlunda.¹⁰² De fyra analysnivåerna kan hjälpa till att förtydliga att relationerna mellan de olika positionerna aldrig är mekaniska.¹⁰³ De här analysnivåerna kan ses som kompletterande till kategorierna kön, klass, etnicitet och sexualitet i en intersektionell analys. Varje människa har en unik sammansättning av erfarenheter utifrån tid, rum

¹⁰¹ Anthias, 2011, s.10

¹⁰² Ett annat exempel är att om bara vita människor får spela hjälteroller i filmer medans icke-vita spelar skurkar, så formas tittaren till att tro att verkligheten ser ut så.

¹⁰³ Anthias, 2011, s.10

och positioner. Det är just det som translocational positionality tillför till intersektionalitetsbegreppet och dess funktion i hur identitet tolkas. Här finns det värdefulla bidrag till religionskunskapslärares förståelse för identitet.

Floya Anthias tolkning av begreppet identitet har stort fokus på rörlighet. Hon stannar inte vid att hävda att identitet är föränderlig utan går djupt in i analysen av hur sambandet mellan de olika positionerna samverkar. Translocational positionality är visserligen mer en analysmodell än ett eget begrepp, men i den här undersökningen får det ändå fungera som en synonym till Anthias tolkning av identitet. Som motsats till sin egen förståelse lyfter Anthias fram essentialismen och dess syn på identitet som något givet och statiskt. Även i slarvigt utförda intersektionella analyser kan hon se essentialism. Essens kan därför ses som ett asymmetriskt motbegrepp till identitet i Anthias tolkning.

Monica Johansson

Monica Johanssons doktorsavhandling *Anpassning och motstånd - En etnografisk studie av gymnasieelevers institutionella identitetsskapande* publicerades 2009. Hennes forskning tar upp hur skolan som institution fungerar normerande för elevers identitetsformering och erbjuder därför intressanta synvinklar på den här undersökningens frågor. Johansson beskriver identitetsbegreppet utifrån hur begreppet har använts i hennes avhandling. Hon använder ord som process och reflexivitet för att förklara att identitet inte är en färdig produkt. Hon menar att för att förstå vad identitet är så är det nödvändigt att förstå hur social konstruktion, interaktion och institutioner relaterar till varandra. Johansson använder sig av teori som säger att institutioner genererar identiteter. Institutioner utgör viktiga kontexter som är centrala för människors tillhörighet. Hon hänvisar till både Richard Jenkins och Giddens som hon menar har ett liknande resonemang kring institutionell identitet. Identiteter är både personliga och sociala. Människans sociala identitet handlar om vem människan är i relation till andra.¹⁰⁴ I den här avhandlingen handlar det om "Hur, vem och vilka är elev/elever i förhållande till andra elever på skolan?"¹⁰⁵ Elevidentiteten utgör den centrala institutionella identiteten i den här studien.

Johansson använder sig av ett begrepp inom Giddens struktureringsteori som teoretisk utgångspunkt i sin studie. *Duality of structure* handlar om relationen mellan samhällets strukturer och vardagsliv som människor lever. Struktureringsteorin innehåller också ett institutionsperspektiv där skolan kan ses som en institution som skapar och återskapar sociala strukturer. Johansson förklarar

¹⁰⁴ Johansson, Monica. *Anpassning och motstånd - En etnografisk studie av gymnasieelevers institutionella identitetsskapande*. (Acta Universitatis Gothoburgensis 2009 s.74, 77)

¹⁰⁵ Johansson, 2009, s. 77

att enligt struktureringsteorin så formas institutioner av regler och resurser. Regler kan vara synliga eller osynliga och utgöras av normativa element. Resurser innebär antingen möjlighet att kontrollera människor eller möjlighet att förändra materiella förutsättningar. Regler och resurser utgör tillsammans en maktaspekt som Johansson kopplar till skolan och den identitetsformering som sker där. Johansson använder differentierings-polariseringsteorin för att undersöka differentiering av elever i skolan utifrån deras studieresultat. Hon förklarar att differentieringsteorin bygger på två huvudbegrepp. Differentiering syftar på lärares rangordning av elever utifrån studieresultat och polarisering syftar på elevernas reaktion på differentieringen, där eleverna själva skapar en kultur kring detta. Från Zygmunt Bauman har Johansson inspirerats av resonemanget om relationen mellan "är och bör". Skolans verksamhet kan ses som den bron som ska byggas mellan vad eleverna "är" och vad de "bör" vara. Eftersom verksamheten ser olika ut på de olika programmen får eleverna olika stora möjligheter att bygga den bron. Dessutom är det skolan som institution som bestämmer vad eleverna "bör" vara.¹⁰⁶ Skolan blir i den meningen mycket viktig för elevers identitetsskapande. Som institution och som ett socialt rum där eleverna jämför sig med varandra och i olika grad försöker leva upp till institutionens önsknings för vem eleverna ska vara.

Johansson kommer i sin studie fram till att differentiering av elever är framträdande vid institutionellt identitetsskapande. Studiens resultat visar att i skolan sätts identitetsproduktion i relation till makt, och gymnasieelever får olika villkor och möjligheter att uppfylla institutionens önsknings på vem de ska bli.¹⁰⁷ De olika villkoren beror på att verksamheten på de olika programmen skiljer sig åt. Elevernas vardag ser olika ut i undervisningens innehåll, kontakter med lärare och förväntningar från skolan. Därmed formas eleverna in i olika elevidentiteter. Utöver det värderas de olika programmens kunskapsområden olika. De kunskaper som eleverna på omvårdnadsprogrammet tillägnar sig räknas inte till vad institutionen ser som en efterfrågad elevidentitet eftersom kunskaperna är mer praktiska än teoretiska.¹⁰⁸ Det är intressant att se hur Johansson använder sig av maktaspekten för att undersöka hur elevidentiteterna formas av skolan som institution. Hon visar att det finns en nära relation mellan elevers identitetsskapande och makt. Därför kan makt sägas ingå i samma semantiska fält som identitet.

Det institutionella identitetsskapandet för eleverna är i hög grad beroende av anpassnings- och motståndprocesser, menar Johansson. För att elever ska kunna utveckla den efterfrågade elevidentiteten gäller det att anpassa sig till den kontroll skolan som institution utövar. Eleverna måste förhålla sig till skolans regler genom antingen anpassning eller motstånd. Både elevers beteende och bedömning av deras kunskaper är delar i den maktutövningen. De som inte lyckas

¹⁰⁶ Johansson, 2009, s.69-71, 251

¹⁰⁷ Johansson, 2009, s.260-261

¹⁰⁸ Johansson, 2009, s.262

med anpassningen kan få problem med skolsystemet. På olika nivåer förekommer också ett motstånd bland elever mot att anpassa sig till institutionens mål. Motståndet resulterar dock oftast i en relativ anpassning bland de elever som ingår i studien. Att anpassa sig till skolans övergripande ordning är svårt med tanke på att de olika programmen har olika institutionella ordningar som eleverna möter i sin vardag på skolan.¹⁰⁹ Eleverna har alltså olika villkor för sitt identitetsskapande men förväntas ändå nå samma mål. Johansson kommer fram till att skolans system resulterar i en ökad differentiering och reproducerar rådande samhällsstrukturer genom att inte utmana dem.¹¹⁰

För att sammanfatta Johanssons tolkning av identitetsbegreppet så handlar det om relationella processer. Utifrån sin förståelse för identitetskonstruktionens nära relation till institutioner har hon analyserat institutionella identiteter och hur elevidentiteter formas. Skolans verksamhet utgör elevernas vardag och genom de regler och resursfördelningar som finns i skolan påverkas elevernas identitet. Underliggande normer och övergripande målsättningar för hela skolan fastslår en eftersträvad elevidentitet. På de olika programmen får eleverna skilda förutsättningar att uppnå den eftersträvide elevidentiteten. Skolan som institution reproducerar rådande samhällsnormer genom att inte ifrågasätta dem. På så vis så tolkar Johansson identitet som någonting som påverkas av samhällets strukturer och dess institutioner. Ett motbegrepp till identitet enligt det här resonemanget skulle kunna vara ”färdig produkt”.

Elevernas strategier i sitt institutionella identitetsskapande utgörs av anpassning och motstånd. Eleverna förväntas anpassa sig, men ibland gör de också motstånd mot det rådande systemet. Det finns en maktaspekt i det institutionella identitetsskapandet som står i nära relation till identitetsbegreppet när det ses ur ett institutionellt perspektiv. På så vis kan makt ses som ett nära besläktat begrepp till identitet eller institutionell identitet. För att elever ska kunna lyckas i skolsystemet krävs det att de utvecklar den efterfrågade elevidentiteten. Oavsett om en människa anses som lyckad eller inte så har denne en identitet. På så vis är det inte helt rätt att tolka anpassning som en synonym till identitet. Däremot går det att hävda att anpassning är en synonym till den efterfrågade elevidentiteten. I en sådan tolkning så skulle motstånd då kunna ses som ett motbegrepp, som blir negativt laddat utifrån målet att lyckas i skolan.

Kerstin von Brömssen

Kerstin von Brömssen är en författare vars text inte hittats genom litteratursökningen utan genom ett tips och som visat sig passa väl in i undersökningen. Efter sin redogörelse för begreppets utveckling så kommer hon fram till slutsatser som kan utgöra viktiga bidrag till den här undersökningen. Detta dels genom hennes problematiserande av begrepp som ofta används när

¹⁰⁹ Johansson, 2009, s.265-266

¹¹⁰ Johansson, 2009, s.265-266

identitet omtalas, och dels för att hon problematiserar hur lärares språkbruk bidrar till elevers identitetskonstruktion. I ”Identiteter i spel – Den mångkulturella skolan och nya etniciteter”, som finns med som ett kapitel i *Interkulturella perspektiv – Pedagogik i mångkulturella lärandemiljöer* av Lorentz och Bergstedt (red. 2006) skriver von Brömssen om identitetens många ansikten.

Von Brömssen går igenom hur tolkningen av begreppet identitet har förändrats. Från upplysningstidens essentialistiska förståelse av identitet, som implicerar att jaget formas utifrån den egna personen, till idén om kulturell konstruktion av identitet där jaget formas i förhållande till signifikanta andra. Von Brömssen går vidare till ett postmodernt synsätt där identitet är något som fortsätter att formas i en ständigt pågående process. Ändå är förhållandet till signifikanta andra fortfarande av stor vikt i identitetsforskning. Att dra en gräns mellan vilka som tillhör den egna gruppen och vilka som är ”de andra” är viktigt i kollektivt identitetsskapande. Här får identitet också en inkluderande eller exkluderande funktion. Von Brömssen menar att det också är viktigt att förstå att identitet inte är något som skapas utifrån en position utan istället är någonting som förhandlas utifrån de samhälleliga och kulturella diskurser och mönster som finns att förhålla sig till. På så vis finns det också en maktaspekt i hur identiteter skapas. Von Brömssen skriver att ”identiteter per definition är sociala. Identiteter skapas genom processer och reflexivitet och är inte ett objekt som ägs. Att identifiera sig med någon eller några är ett sätt att skapa mening och det skapas alltid genom interaktion.”¹¹¹ Identitet är inte bara något som en människa antar, utan också något som hen tilldelas i det sociala samspelet. Identitet är inte heller en fast enhet utan kan bestå av många olika delar. Utifrån sin situation kan människan välja den av sina identiteter ur sin identitetsrepertoar som är relevant i sammanhanget.¹¹²

Von Brömssen pekar på hur det under 1990-talet utvecklades ett teoretiskt perspektiv som fokuserade på rörlighet och migration som en naturlig del av identitetskonstruktion. Här hänvisar hon till Thomas Hylland Eriksens uttryck att människan både har *rötter och fötter*.¹¹³ Von Brömssen diskuterar flera begrepp som är vanliga i sammanhang där identitet kopplas till denna rörlighet. De som är relevanta att ta med i den här undersökningen utifrån syftet är främst hybriditet och mångkultur. Hybriditet menar von Brömssen är ett begrepp som har ett problematiskt förflutet. Hybriditet har tidigare använts för att diskutera människors ras och blandning av dem, på ett likande sätt som en mula är en hybrid mellan en häst och en åsna. Tanken om olika raser är förlagd i *dåtiden*, teoretiskt överbevisad, men det finns ett arv som framstår som problematiskt. Att använda begreppet hybrid implicerar att det ursprungligen finns någonting *rent* att utgå ifrån. Under senare år har hybriditet snarare används utifrån förståelsen *kulturell hybriditet* i postkolonial diskurs. Det

¹¹¹ Von Brömssen, 2006, s.48

¹¹² Von Brömssen, 2006, s.44-47

¹¹³ Von Brömssen, 2006, s.51, 56

syftar då till att belysa rummet som viktigt för en människas identitet och meningen är att visa på det naturliga i att tillhöra flera kulturer än en. Von Brömssen menar att det finns grundantaganden i det här tankesättet som implicerar en anti-essentialistisk syn på identitet. Det hon tar fasta på är hur identitet ses som en konstruktion mellan olika rumsliga positioner och en processuellt skapad kombination av olika byggstenar som inte bara läggs bredvid varandra utan som också smälter ihop till en. Vidare förklarar von Brömssen att hybriditetsbegreppet har kritiserats för att bortse från maktaspekter och sociala hierarkier. Om detta inte tas hänsyn till när hybriditetsbegreppet används så kan det tvärt emot sitt syfte bidra till att legitimera förtryck. Utifrån den här kritiken kommer von Brömssen in på Floya Anthias och hennes translocational positionality som ett alternativt begrepp till hybriditet.¹¹⁴ Begrepp som syftar till att motverka förtryck kan alltså också ha brister och det är därför viktigt att syna vad de termer och teoretiska utgångspunkter som används kan implicera.

Det mångkulturella samhället är också något som von Brömssen problematiserar. Hon beskriver det mångkulturella samhället som en diskurs som har kommit att bli alltmer självklar i skolfrågor. Främjandet av mångkultur har resulterat i att skolor arbetar för religionsfrihet och lett till utvecklandet av modersmålsundervisning. Mångkultur är också något som har en självklar plats i värdegrundsfrågor.¹¹⁵ Som nämnts i den här studiens bakgrundkapitel så har även religionskunskapsämnets syfte en skrivelse om mångfald. Läraren ska ”ge eleverna möjlighet att utveckla en beredskap att förstå och leva i ett samhälle präglad av mångfald.”¹¹⁶ Det gör det väldigt relevant att se vad von Brömssen har för kritik till begreppet mångfald. Von Brömssen förklarar att när det talas om en mångkulturell skola impliceras ofta ett ”vi” och ”dom” eftersom ett sådant samtal oftast handlar om elever med ”annorlunda kultur”. Även om sådana formuleringar har till syfte att resultera i integration så sker det motsatta. Det är därför viktigt att analysera majoritetsperspektivet och ”svenskhets”. Om skolan lär eleverna att Sverige är ett jämställt land så finns det risk för att detta inte ifrågasätts och granskas. Eftersom skolan är ”en av samhällets viktigaste platser för att konstruera identiteter”¹¹⁷ är det viktigt att granska vad termer i styrdokumentet förmedlar till eleverna. Skolan har ett politiskt styrt fostransuppdrag. Vissa av elevernas egenskaper ska förstärkas och andra inte. Integration är en viktig del av uppdraget och det slås fast att alla elever ska ha samma möjligheter till utbildning. Ändå är det så att skolan blir mer segregerad.¹¹⁸ En viktig aspekt av att skolan ska arbeta för mångfald är också att det väcker frågor om vilket innehåll undervisningen har. Det som väljs ut som relevanta kunskaper för

¹¹⁴ Von Brömssen, 2006, s.62-65

¹¹⁵ Von Brömssen, 2006, s.52

¹¹⁶ Lgy11, 2011, s.137

¹¹⁷ Von Brömssen, 2006, s.48

¹¹⁸ Von Brömssen, 2006, s.50-54

eleverna att tillägna sig är till störst del baserat på majoritetssamhällets perspektiv.¹¹⁹ Ett exempel på hur detta kan yttra sig i religionskunskapsämnet är att kristendomen skrivs ut som särskilt viktigt för eleverna att lära sig om. ”Kunskaper om samt förståelse för kristendomen och dess traditioner har särskild betydelse då denna tradition förvaltat den värdegrund som ligger till grund för det svenska samhället.”¹²⁰ Detta problematiseras vidare i kapitlet diskussion.

Lärare har en viktig roll i elevers identitetsskapande genom undervisning men kanske mest genom det sättet lärare pratar på. De ord som används speglar föreställningar om verkligheten. Von Brömssen menar att ”så fort vi talar om något har vi också infogat det vi talar om i en begreppsstruktur som är språkligt, kulturellt, geografiskt, religiöst och socialt betingad och som ger en förståelse om det vi talar om.”¹²¹ Ord och begrepp som lärare använder implicerar förståelser och värderingar som i sin tur förs vidare till eleverna. Von Brömssen frågar sig om språket kan vara en nyckel till att förändra synen på identiteter. Som exempel tar hon upp hur begreppet etnicitet är problematiskt. När begreppet etnicitet används så är det oftast i syftet att beskriva någon som inte tillhör majoriteten, någon som är annorlunda. Etnicitet kan föra med sig negativa associationer på samma sätt som det allt mer övergivna begreppet invandrare gör. Det handlar om människor som är annorlunda och hör hemma någon annanstans. Etnicitet implicerar att människor delar samma bakgrund, språk, kultur, religion och värderingar, men etnicitet blir oviktigt som kategori om inte andra faktorer så som till exempel kön, klass eller religion också tas hänsyn till. Vidare pekar von Brömssen på dikotomier i språket som hon menar är fastlåsende. Som exempel räknar hon upp ”Svenskar-invandrare, kristna-muslimer, troende-icke troende, svarta-vita, heterosexuella-homosexuella” dikotomier som motverkar en förståelse för identitet som gränsöverskridande.¹²² Von Brömssen kommer fram till hur lärares språkbruk, terminologi, påverkar eleverna. Hur lärare talar om identitet med eleverna spelar roll för elevernas identitetskonstruktion. Lärare kan bidra till att skapa problematiska kategoriseringar och omedvetet tilldela elever en identitet.¹²³ Om terminologin kring migration och utländsk bakgrund skulle förändras kanske också synen på identiteter skulle göra det menar von Brömssen.¹²⁴ Von Brömssen sätter fingret på något viktigt. Både skolan som institution och lärarens språkbruk påverkar elevernas identitetskonstruktion. Begrepp som hybriditet, mångkultur och etnicitet är problematiska och sänder ut signaler till eleverna. Vad en sådan syn på identitet innebär för religionskunskapsläraren i sitt arbete kommer vidare att problematiseras i kapitlet diskussion.

¹¹⁹ Von Brömssen, 2006, s.52

¹²⁰ Lgy11, 2011, s.137

¹²¹ Von Brömssen, 2006, s.65

¹²² Von Brömssen, 2006, s.55

¹²³ Von Brömssen, 2006, s.65

¹²⁴ Von Brömssen, 2006, s.51, 56

Eliassi Barzoo

A stranger in my homeland – the politics of belonging among young people with Kurdish backgrounds in Sweden, är en av de avhandlingar som litteratursökningen resulterade i. Eliassi Barzoo, filosofie doktor i socialt arbete har tidigare forskat om flyktingar, migration och etnicitet.¹²⁵ I den här avhandlingen undersöks identitetskonstruktion bland kurdiska ungdomar i Sverige. *A stranger in my homeland* har bedömts som relevant eftersom den trots att forskningen i första hand handlar om ungdomar med kurdiska bakgrunder, så kommer religion också in i de teoretiska perspektiv som Barzoo använder sig av. Att ha en kurdisk bakgrund är inte samma sak som att vara muslim. Däremot kan en person med kurdisk bakgrund identifieras som muslim av majoritetssamhällets generaliserande blick.¹²⁶

Barzoo använder sig av postkolonial teori för att undersöka den samtida relationen mellan immigrerande icke-européer och européer. Han menar att den europeiska diskursen kring jämlikhet fortfarande berörs av kolonialism och orientalism. Minoriteter påverkas av vithetsnormen i hur de ser på sig själv och på varandra som grupp. Genom att använda postkolonial teori går det att undersöka hur den europeiska diskursen kring jämlikhet och anti-rasism samtidigt kan bidra till att vidmakthålla ojämlika strukturer kring ras/eticitet/kultur. Barzoos avhandling undersöker relationen mellan identitetsformation och nationalstater, minoritetspositioner, immigration och andrafiering som särskilt drabbar muslimer.¹²⁷ Detta i förhållande till nationalism och rasism med fokus på hur ”vi” och ”dem” skapas. Barzoo förklarar rasism som att ”Racism is an ideological expression that justifies an unequal distribution of social resources but it also formulates the premises for a particular representation of reality (racist) and essentialist constructions of collective identities (as essentially different and incompatible)”¹²⁸ Barzoo kopplar essentialistisk kollektiv identitetskonstruktion där grupper antas besitta en viss typ av egenskaper till rasism. Barzoo förklarar att även om Sverige som land inte själva har kolonialiserat så har de ändå haft ekonomisk vinning av kolonialiseringen. Sverige har ingått i samma västerländska ekonomi och tagit till sig samma typ av värderingar och språkbruk som kolonialstaterna.¹²⁹ Narrativ är en del i hur dominansen över de koloniserade vidmakthållits. Här hänvisar Barzoo till Edward Said och hans teori om och kritik av orientalism. Västerländska vetenskapsmän, filosofer, författare, målare och upptäckare har förmedlat en bild av orienten vilken har fått representera den delen av världen. I

¹²⁵ Information hämtad 2016-05-14: <https://lnu.se/personal/barzoo.eliassi/>

¹²⁶ Barzoo, Eliassi. *A stranger in my homeland – the politics of belonging among young people with Kurdish backgrounds in Sweden*. (Mittuniversitet 2010 s.72)

¹²⁷ Barzoo, 2010, s.71

¹²⁸ Barzoo, 2010, s.71

¹²⁹ Barzoo, 2010, s.72

den bilden målas människorna i orienten upp som fanatiska, traditionsbundna och härsklystna. Den bilden har fungerat som en motpol mot vad det västerländska samhället har stått för: modernitet, liberalism och utveckling. I dagens samhälle fortsätter massmedia och populärkultur att förmedla en sådan sned representation av muslimer och araber.¹³⁰ Barzoo menar att immigranter i Sverige idag blir upplåsta i binära positioner genom en diskurs som tilldelar dem en stigmaintitet. Ett exempel på en sådan binär position är börda/resurs.¹³¹ Det räcker alltså inte att vara en vanlig människa, utan majoritetssamhället har ett behov av att positionera immigranten som antingen börda eller resurs.

Barzoo analyserar de kurdiska ungdomarnas identifikation utifrån deras tillhörighet. Han beskriver sin syn på identitet och tillhörighet som något som inte är givet eller slutgiltigt, utan de påverkas både av samtida och historiska politiska situationer. Identitetsformation består av narrativ som människor matas med dagligen. Institutioner, familj, vänner, massmedia, populärkultur med flera reproducerar en samhällelig diskurs. Utifrån detta menar Barzoo att identitet både är något som föreställs och som praktiskt utövas. I detta menar han också att vi berättar vårt narrativ men också får höra andras narrativ om oss. I en ytterligare dimension blir vi också påverkade av samhället till att berätta vårt narrativ på ett särskilt sätt.¹³² Identitet formas alltså i ett socialt samspel som påverkas av strukturer.

Barzoo påpekar att identitet är något alldeles för komplext för att kunna sägas ha en essens, att identitet är en ständigt pågående konstruktion. Det är viktigt att syna de mekanismer som ligger bakom en essentialistisk syn på identitet.¹³³ Barzoo problematiserar på samma sätt som von Brömssen begreppet multikulturell. Multi beskriver bara "de andra" och handlar inte alls om den dominerande delen av befolkningen.¹³⁴ I den här studien är etnicitet och religion utgångspunkter för analysen men Barzoo poängterar att dessa positioner inte kan frikopplas från ett intersektionellt perspektiv.¹³⁵

Barzoo skriver att många av ungdomarna i undersökningen upplevde att ett svenskt medborgarskap inte är en garanti för tillhörighet. Svenskhet är något som konstrueras i vardagen där utseende, namn, kultur och historia utgör essentiella markörer för vad som anses som svensk identitet. Människor som tycks ha en nedärvd genetisk svenskhet kategoriseras som riktiga svenskar. Ett svenskt medborgarskap utan denna nedärvdhet räknas bara som att vara svensk på papperet. Skillnaden mellan medborgarskap och tillhörighet är något som känns igen från Anthias

¹³⁰ Barzoo, 2010, s.74-75

¹³¹ Barzoo, 2010, s.81

¹³² Barzoo, 2010, s.94

¹³³ Barzoo, 2010, s.94-95

¹³⁴ Barzoo, 2010, s.226

¹³⁵ Barzoo, 2010, s.233

text.¹³⁶ Båda forskarna menar att en essentialistisk förståelse av tillhörighet är begränsande.

Ungdomarna i undersökningen vittnar om att de ofta möts av stereotypa representationer av hur en kurd eller en muslim anses vara. Det kan handla om en föreställning av ett starkt patriarkat eller att hedersvåld är vanligt förekommande. De unga kvinnorna i undersökningen bemöts som potentiella offer för hedersrelaterat våld av bland andra sina lärare. Både muslimska- kvinnor och män tilldelas en subjektspostion som potentiellt offer eller förövare utifrån en diskurs som det dominerande samhället har skapat. De här föreställningarna utgör en exkluderande praktik som placerar dem i en stigmatiserad position. Genom att tilldelas en kollektiv identitet förminsas deras personliga identitet. Stereotyperna utgör ofta en motivering till att utgå ifrån de föreställda kategorierna "vi" och "dom". Ett sådant bemötande påverkar identitetskonstruktionen. Lösningen på hedersvåldsdiskursens snedvridenhet är inte att tysta ner den. Det finns problem med hedersvåld. Det som behöver göras för att motverka ett "vi" och "dom", och för att undvika essentialistiska tolkningar av människor, är att låta fler narrativ komma fram i ljuset. Det behövs en bredare representation där alternativa positioner synliggörs. Vilken bild som förmedlas av minoriteter i massmedia är en viktig grund för hur det dominerande samhällets syn på dessa formas, men också hur ungdomarnas egen identitet konstrueras.¹³⁷ Att hantera massmedias sneda representation av minoriteter samt att bidra med alternativa representationer är något som lärare kan arbeta med.

Barzoo skriver att immigranter gradvis lär sig att ta till sig det dominerande samhällets berättelser om dem. Utifrån detta menar han att det är omöjligt att få ett jämställt samhälle om det narrativ som det dominerande samhället och makthavare berättar berättas ur ett ensidigt perspektiv.¹³⁸ Här kan också lärare ses som förmedlare av ett narrativ.

Hur nationsgränser dras idag baseras på synen på etnicitet. Barzoo menar att gränsdragningen kring medborgarskap kan förändras om också den essentialistiska synen på identitet gör det. Då går det också att komma åt de hierarkier som baseras på etnicitet. Det gäller också att komma åt de föreställningar som gör att icke-vita exkluderas. Det behövs en avkolonialisering av samhällets strukturer. För att detta ska kunna ske så måste de människor som besitter privilegier släppa dem och släppa in "de andra". Som det ser ut idag, menar Barzoo, finns det i Sverige en jämlikhetsdiskurs men det är den dominerande delen av befolkningen som styr den. Vilken representation av minoriteter som presenteras bestäms av de dominerande. I den representationen reduceras "de andra" till en enda röst. Detta förstärker synen på essenser i människors identiteter eftersom det är

¹³⁶ Barzoo, 2010, s.219, Anthias, 2011, s.3-5

¹³⁷ Barzoo, 2010, s.220, 227-228, 237

¹³⁸ Barzoo, 2010, s.226

en ensidig bild som kommer fram. Även om jämlikhetsdiskursen i teorin är antirasistisk så är den rasistisk i sin praktik.¹³⁹

Integration måste förstås som en process djupt påverkad av maktstrukturer, där en del av befolkningen är dominerande och har makten att släppa in minoriteten och låta denna integreras.¹⁴⁰ Barzoo menar att den integration som sker i Sverige idag kan tolkas som en strävan efter modernitet. För att muslimer eller andra immigranter ska kunna integreras ställer det dominerande samhället kravet på modernisering, utifrån den vita europeiska normen. Att hjälpa "de andra" rättfärdigars också att ingripa i deras sätt att leva. För de kvinnor som har en underordnad position analyseras sällan hur det dominerande samhället bidrar till detta. I det svenska samhället antas det vara jämställt mellan könen.¹⁴¹

Barzoo pekar på hur det är problematiskt att socialtjänsten har ett annorlunda förhållningssätt till muslimska familjer än vad de har till vita svenska familjer. Barzoo visar hur det inom socialtjänstens arbete förekommer ett särskilt diskriminerande och närmast demoniserande av muslimska familjer. Han skriver att det faller sig naturligare för en vit socialarbetare att kontrollera en muslimsk familj än en vit svensk familj. Dessutom skulle ett svenskt barn aldrig placeras i ett muslimskt familjehem. Barzoo kopplar detta till vithetsnormen, vilket även informatörerna i underökningen styrker. Vithet är en huvudsaklig fråga för huruvida det går att etablera en "svensk" identitet. Vithet är en nyckel för att slippa exkludering och diskriminering. Därför menar Barzoo att postkolonial teori är ett värdefullt bidrag för att granska de strukturer som socialt arbete vilar på.¹⁴² Detsamma gäller också skolans verksamhet. Det är viktigt att granska verksamheten för att få syn på strukturer som fungerar legitimerande för rasism. Barzoo skriver att institutioner etablerar den bild av världen och de värderingar som ligger till grund för institutionell rasism.¹⁴³ Skolan är kanske mer än andra en institution som förmedlar värderingar och kunskaper. Därför är det extra viktigt att granska det system som ska forma varje elev i hela Sverige, för att inte skolan ska reproducera rasistiska föreställningar. Utöver det finns det en stor potential i skolan att faktiskt kunna arbeta för att förändra den här typen av värderingar. Som strategi för att komma till rätta med rasistiska strukturer pekar Barzoo på kunskap om hur dessa strukturer fungerar och deras historia. Den essentialistiska förståelsen av identitetsformering måste utmanas för att nå jämlikhet. En essentialistisk förståelse vidmakthåller den strukturella ojämlikhet som minoriteter utsätts för.¹⁴⁴

¹³⁹ Barzoo, 2010, s.225

¹⁴⁰ Barzoo, 2010, s.225

¹⁴¹ Barzoo, 2010, s.229-231

¹⁴² Barzoo, 2010, s.233

¹⁴³ Barzoo, 2010, s.234

¹⁴⁴ Barzoo, 2010, s.235-236

Sammanfattning av hur författarna i samtida forskning använt begreppet identitet

Alla de författare vars forskning återgivits i den här undersökningen har en liknande tolkning av begreppet identitet. Det är därför inte givande att ställa upp det resultatet i en tabell. Socialkonstruktionism kan sägas ligga till grund för alla författares förståelse. Men det finns också inslag av essens. Alla författare håller med om att identitet är en pågående process som aldrig blir färdig. Sociala relationer och kontexten utgör viktiga element för identitetskonstruktion. Narrativ och reflexivitet är båda viktiga beståndsdelar för konstruktionen. Både narrativ och reflexivitet kan förstås som om de skapas i människans inre och kan därför tolkas som om det fanns en essens, en kärna i en människas inre där identiteten till viss del är förutbestämd. Flera av författarna framhäver faran med att ge identitet en essentiell tolkning eftersom det kan legitimera förtryck av människor.

För att få en överblick över hur de olika författarna har använt sig av begreppet identitet i sin forskning kommer resultatet att presenteras i tabellform. Den här tabellen använder sig precis som den förra av kategorierna synonym, asymmetriskt motbegrepp och semantiskt fält, men i den här tabellen så syftar dessa kategorier till författarnas egen användning av begreppet identitet. Till exempel så är *kosmopolitisk* en synonym till *den tredje identiteten* och inte till identitetsbegreppet i sig. Kategorin innebörd har bedömts som bäst förklarad i avsnittet för varje författare och svår att sammanfatta i en tabell. Därför har inte innebörd tagits med i tabellen.

Tabell 2. Översikt över hur författarna i samtida forskning har använt begreppet identitet i sin forskning

	Goldstein-Kyaga och Borgström	Anthias	Johansson	von Brömssen	Barzoo
Tillämpning	Den tredje identiteten	Translocational positionality	Institutioners påverkan	Lärares terminologi	Stigmaidentitet och exkludering
Synonym	Kosmopolitisk Både-Och	Translocational positionality	Reflexiv process Anpassning	Reflexiv process	Tillhörighet
Asymmetriskt motbegrepp	Antingen/eller	Essens/kärna/ ägodel	Färdig produkt Motstånd	Fast objekt som ägs	Exkludering

Semantiskt fält	Människovärde	Kultur Mångkultur Hybriditet Intersektionalitet	Makt	Translocational positionality Hybriditet Mångkultur Etnicitet	Tillhörighet Representation Postkolonialism Orientalism
-----------------	---------------	--	------	---	--

Tabellen visar att användningen av identitet har gjorts med olika inriktningar. Goldstein-Kyaga och Borgström har med sitt begrepp *den tredje identiteten* gett ett alternativ till begrepp som hybriditet och visat att identitet inte måste vara antingen/eller. *Den tredje identiteten* är både-och med inkludering och medmänsklighet som medföljande förmågor. Anthias använder sin förståelse av identitet för att gå på djupet i hur identiteter är utformade. Hon belyser hur olika positioner kopplas samman till varandra på unika sätt i varje människas identitet. *Translocational positionality* bidrar med nya dimensioner i förståelsen av identiteter. Johansson anlägger ett maktperspektiv i sin studie av institutionellt identitetsskapande. Anpassning och motstånd utgör strategier för att förhålla sig till institutionens förväntningar och differentierande system. Von Brömssen fokuserar på hur terminologi bidrar till att ge ramar för elevers identitetskonstruktion och förklarar varför etnicitet och mångkultur är problematiska begrepp. Barzoo visar hur immigranter, särskilt muslimer, tilldelas en stigmaidentitet som är ett resultat av hur postkoloniala och orientaliska arv leder till ensidig representation i medier.

Diskussion

De samtida forskarnas tolkningar och användningar av begreppet identitet kommer i följande avsnitt diskuteras i förhållande till styrdokumentet för religionskunskapsämnet och värdegrundstexten. Diskussionen har delats in i fyra underkategorier som har vuxit fram under arbetets gång. Det faller sig naturligt att dela in diskussionen i kategorierna; skolan som maktfaktor, kristendomens särställning, ett mångkulturellt samhälle och intersektionellt perspektiv i religionskunskapsämnet.

Skolan som maktfaktor

Johanssons främsta bidrag till den här undersökningen är att hon anlägger ett maktperspektiv på skolan som institution och kopplar detta till elevers identitetsskapande. Att lärare har ett fostransuppdrag är sedan tidigare känt och omdiskuterat utifrån maktperspektiv. Johanssons

avhandling visar hur skolan med hjälp av regler och resurser tvingar elever till anpassning eller motstånd på ett sätt som oundvikligen påverkar deras identitetskonstruktion.¹⁴⁵ Som lärare blir det viktigt att kunna förhålla sig till dessa processer. Detta gäller lärare i alla ämnen men kanske särskilt för religionskunskapslärare. Både innehåll och institutionella strukturer påverkar elever. Att vara religionskunskapslärare innebär inte bara att undervisa om identitet och hur den ständigt pågående konstruktionen förhåller sig till religion, etnicitet, genus, sexualitet med mera. Det innebär också att mycket av innehållet i religionskunskapsämnet indirekt berör identitet.

Barzoo visar i sin avhandling hur viktig representation är för människors identitetsskapande.¹⁴⁶ Här gäller det för lärare att både tänka på vilken representation som finns i undervisningsmaterialet och att hjälpa eleverna att hantera representation i medier. Barzoos undersökning visar att ungdomarna med tiden tar till sig det dominerande samhällets berättelser om dem. Detta innebär också att det inte går att nå ett jämlikt samhälle om det dominerande samhället bara förmedlar berättelser ur sitt eget perspektiv.¹⁴⁷ Det här är en viktig lärdom för lärare överlag, kanske särskilt för lärare i ämnena historia och religionskunskap. Lärare måste vara medvetna om från vems perspektiv undervisningens innehåll framställs. I religionskunskapsämnet kan det handla om urvalet. Att inte bara berätta om patriarkala strukturer i undervisningen om islam utan att det finns andra narrativ som utmanar. Om patriarkala strukturer får plats i undervisningen om islam så är det också viktigt att problematisera samma saker i undervisningen om andra religioner och kanske framför allt kristendomen som är den religion som i styrdokumentet har en särställning. Barzoo förklarar att när representation av minoriteter blir allt för ensidig finns det en risk att minoriteten reduceras till att bli ”de andra”.¹⁴⁸ Utifrån värdegrundstexten i styrdokumentet så ska lärare arbeta mot en sådan reduktion. Representationsproblem förstärker en essentialistisk syn på identiteter. Genom att enbart skildra olika kategorier av människor i en viss typ av sammanhang cementeras stereotyper. Detta i sin tur kan leda till exkludering och att människor nekas tillhörighet. Barzoos forskning visar att ett medborgarskap inte behöver innebära att få tillgång till gemenskapen som en riktig svensk.¹⁴⁹ Genom att använda sig av ett problematiskt språkbruk eller skeva representationer i undervisningen kan lärare låsa fast elever i stereotypa stigmatidentiteter som stänger ute dem från samhället. Johansson frågar sig om uttrycket ”en skola för alla” verkligen stämmer överens med skolans verksamhet idag och Barzoos undersökning visar att en sådan fråga är relevant att ställa.

¹⁴⁵ Johansson, 2009, s.265-266

¹⁴⁶ Barzoo, 2010, s.220, 227-228, 237

¹⁴⁷ Barzoo, 2010, s.226

¹⁴⁸ Barzoo, 2010, s.225

¹⁴⁹ Barzoo, 2010, s.225

Kristendomens särställning

I Taylors tolkning av identitet har erkännandet från andra en stor betydelse för hur en människa formar sitt jag. Taylors resonemang kring hur det finns ett postkolonialt arv, vilket också Barzoo tar upp, som leder till ett etnocentriskt sätt att värdera den västerländska kulturen som mer värdefull än andra kulturer är intressant att diskutera utifrån läroplanen. Etnocentrism skapar problem när vissa kulturer erkänns som värda att bevara, men inte som lika värdefulla som den västerländska. Detta leder till intressanta frågor. Styrdokumenten för religionskunskapsämnet slår fast att ”Kunskaper om samt förståelse för kristendomen och dess traditioner har särskild betydelse då denna tradition förvaltat den värdegrund som ligger till grund för det svenska samhället.”¹⁵⁰ Vad för antaganden och värderingar bygger ämnesplanen för religionskunskap på? Taylors text visar vikten av att ge alla elever erkännande i klassrummet i form av att låta dem veta att lärare och gruppen i klassrummet ser eleven, att denne finns och är viktig. I detta ingår att erkänna de makthierarkier som råder och problemen som kommer av dem, samt de strävanden som dessa leder till. I undervisning om konflikter måste läraren visa olika perspektiv och inte fokusera på bara det ena. Eurocentrism i erkännanden är också något som det är viktigt för lärare att förstå innebörden av. Att ge ett erkännande till en annan kultur eller religion, för att alla principiellt är värda samma respekt oavsett om de är värdefulla eller ej är inte samma sak som att erkänna en kultur eller religion som värdefull. Det kan handla om att lyfta fram värdefulla bidrag som inte har samma form som inom den europeiska kulturen, eller att inte förutsätta att en kultur kan utvecklas till att i framtiden bli lika värdefull som den europeiska. Det finns ett sätt att tala i västvärlden idag om islam som en religion och kultur med medeltida värderingar, men som också den kan utvecklas till något bra med rätt influenser från väst. Det är ett typexempel på euro- eller kanske snarare kristnocentrism.

Von Brömssens problematisering ger också anledning att granska innehållet i religionskunskapsundervisningen. Kristendomen ges en särställning i styrdokumenten och oavsett om det är motiverat eller inte så innebär det saker för elevers identitetskonstruktion. Dikotomier som kristen/muslim samt troende/icke troende är också exempel på kategoriseringar som implicerar identiteter vilka är fastlåsta i principen antingen/eller. I sådana dikotomier är det också vanligt att en av positionerna värderas högre än den andra, eller att det till och med är ett motsatsförhållande där en av positionerna är positiv och den andra negativ.¹⁵¹ Som religionskunskapslärare är det viktigt att inte framställa religion och identitet som fasta ställningstaganden utifrån sådana dikotomier. I många fall kan människor befinna sig någonstans mittemellan, eller känna sig som både-och så som beskrivs i den tredje identiteten. En undervisning

¹⁵⁰ Lgy11, 2011, s.137

¹⁵¹ Von Brömssen, 2006, s.55

där en religion skulle värderas högre än en annan, eller där det går att dela upp religioner i positiva och negativa, skulle vara att arbeta mot värdegrundsmålen. Eftersom samtida forskning också visar att positioner inte är fastlåsta i antingen/eller är det heller inte relevanta kunskaper om identitetsformering. Att styrdokumentet ger kristendomen en särställning är problematiskt på många sätt. Ett av problemen är att den delen av befolkningen som inte tillhör kristendomen inte ges erkännande till den värdegrund som ligger till grund för det svenska samhället. Att människor i hög grad påverkas av varandra i en relationell process med komplexa mekanismer kan tolkas som ett grundantagande som alla författare i undersökningen instämmer i. Utifrån ett sådant synsätt är det svårt att se hur en värdegrund utvecklas isolerat utifrån en religions traditioner. Det är heller inte säkert att den värdegrunden skiljer sig så mycket från andra religioners värdegrund eller definitivt inte att alla som anses tillhöra en religion har samma typ av engagemang eller ens samma värderingar.

Ett mångkulturellt samhälle

Anthias menar att problemet med begreppet mångfald är att det implicerar en essentialistisk tolkning av identitet. Utifrån etnicitet eller kulturell tillhörighet antas människor besitta samma typ av egenskaper eller erfarenheter och ha ett lika stort engagemang i kulturen. Mångkultur blir en beteckning för ”de andras” kultur och bekräftar den dominerande kulturen som det rätta sättet att leva. Enligt von Brömssen är identitet inte bara något som skapas utan också något som tilldelas genom mötet med signifikanta andra.¹⁵² Utifrån detta kopplas identitetsformering till skolans arena och lärarens språkbruk. I skolan möter eleven lärare som fungerar som signifikanta andra. Hur lärare talar, vilka ord som används och vilket kunskapsinnehåll som förmedlas har betydelse för hur elever uppfattar sig själva och deras identitetskonstruktion. Det är särskilt intressant att se hur begreppet mångkultur som är ett välanvänt begrepp i skolans styrdokument kan ses i förhållande till religionskunskapsämnets syfte och innehåll. Eleverna ska ges ”möjlighet att utveckla en beredskap att förstå och leva i ett samhälle präglad av mångfald.”¹⁵³ Om mångfald som begrepp pekar ut kulturer som annorlunda och på så vis implicerar ett ”vi” och ”dom” så innebär det problem. ”De andra” ges tillträde till den dominerande kulturen men inte på lika villkor. Istället för att skapa inkludering som måste antas vara syftet med den formuleringen i styrdokumentet så skapas exkludering. Här uppstår det problem för lärare med att tolka styrdokumentet. Det går att se bortom problematiken med begreppen. Målet måste vara inkludering och inte tvärtom. Då gäller det att ha kunskaper om begreppen och hantera dem i undervisningen.

¹⁵² Von Brömssen, 2006, s.44-47, Anthias, 2011, s.3-5

¹⁵³ Lgy11, 2011, s.137

Goldstein-Kyaga och Borgström menar att tidigare nationella gränsdragningar är oanvändbara ramar för identitet och att identitet inte är antingen/eller.¹⁵⁴ Det skulle kunna tolkas som ett stöd för att ett mångkulturellt samhälle. Men mångkultur är som visats ovan ett problematiskt begrepp eftersom det antyder att människor som tillhör en viss kultur delar samma egenskaper. I en sådan tolkning skulle mångkultur eller mångfald vara att leva sida vid sida i olika essenser. Den tredje identiteten erbjuder en alternativ tolkning av vad som menas med mångkultur. Att leva sida vid sida där de flesta människor oavsett ursprung är både-och, med unika sammansättningar av olika erfarenheter. Den tredje identiteten tillför nya kompetenser i kodväxling. Goldstein-Kyaga och Borgström har också sett antydningar till att en sådan syn på identitet är förenat med ett ökat människovärde.¹⁵⁵ Den tredje identiteten kan genom att frigöra individer från de ramar som tidigare gällt för identitetsformering öppna för inkluderande identiteter. Detta ser författarna som en motpol till nationalism, religiös extremism och rasism. När människor har förmåga att se olika perspektiv och att kodväxla skapar det en gemenskap.¹⁵⁶ En annan fördel med att inte vara bunden av nationella gränsdragningar är att det kan upplevas som en frihet när det inte finns förväntningar att passa in i en viss ram.¹⁵⁷ Om skolan som institution inte skulle begära att elever ska passa in i en bestämd identitet, kanske eleverna själva skulle få en större acceptans för människor som inte passar in i samhällets normer. Det är möjligt att den tredje identiteten kan vara en lämpligare formulering än ett mångkulturellt samhälle. Utifrån ett främjande av kompetens i kodväxling och empati på ett sätt som kan ses som en motpol till nationalism och religiös extremism så kanske skolan skulle komma närmare med att skapa ett ”mångkulturellt samhälle” som är inkluderande.

Intersektionellt perspektiv i religionskunskapsämnet

Styrdokumentet för religionskunskap i högstadiet visar att eleverna ska få reflektera över sin identitet och koppla ihop den med livsfrågor och etiska värderingar, dessutom utifrån detta få en större förståelse för andra människor.¹⁵⁸ I styrdokumentet för religionskunskapsämnet för gymnasieskolan ska eleverna ges möjlighet att lära sig om ”hur identitet kan formas i relation till religion”¹⁵⁹, samt vidare också ”hur religion kan förhålla sig till etnicitet, kön, sexualitet och socioekonomisk bakgrund.”¹⁶⁰ Det ges också en koppling till intersektionalitet i de kommentarer

¹⁵⁴ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.109-110

¹⁵⁵ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.109-110

¹⁵⁶ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.109-110

¹⁵⁷ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.82

¹⁵⁸ Lgr11, 2011, s.1

¹⁵⁹ Lgy11, 2011, s.137-138

¹⁶⁰ Lgy11, 2011, s.137-138

som Skolverket gett till ämnesplanen för religionskunskap i gymnasiet.¹⁶¹ Att sätta de målen i förhållande till det problematiska faktum som Kamalis rapport hävdar, att skolan reproducerar kulturrasistiska föreställningar, att mångkultur är ett begrepp som används och hyllas, och att kristendomen pekas ut som extra viktig går inte helt ihop. Som lärare blir det nödvändigt att förhålla sig till de problematiska uttryck och värderingar som styrdokumenterna förmedlar. Mångkultur som begrepp är i sig problematiskt och som undersökningen visar ser flera av författarna begreppet som oanvändbart. Etnicitet som inte ges ett intersektionellt sammanhang anspelar på en essentialistisk förståelse av identitetsbegreppet. Detta genom att låta en position av många vara den enda som ges betydelse. Att ett intersektionellt perspektiv skrivs fram som en viktig grund för förståelse av identitet ställer till problem för lärare eftersom det utmanar den essentialistiska tolkningen. Anthias påpekar att även i ett intersektionellt tänkande kan det finnas essentialistiska tolkningar av identitet.¹⁶² Det visar att även om ett intersektionellt perspektiv skrivs ut som viktigt så är det inte omöjligt att styrdokumenterna kan innehålla essentialism om förståelsen för intersektionalitet är för grund. Barzoo's undersökning visar hur en essentialistisk förståelse för identitet är olämplig för lärare som ska arbeta för ett mångkulturellt samhälle. Även om styrdokumentens värdegrund går att ifrågasätta utifrån de problematiska begrepp som används, så som mångkulturell. Så bör ändå det övergripande syftet förstås som att skolan ska arbeta mot främlingsfientlighet. Hur styrdokumenterna kan vidareutvecklas för att inte själva reproducera de diskriminerande strukturer som den syftar till att motverka är en annan fråga. Den strategi som Barzoo föreslår för att komma tillrätta med rasistiska strukturer är att utmana den essentialistiska förståelsen av identitet.¹⁶³ Även von Brömssen har insett problemen i detta när hon diskuterar begreppet etnicitets svagheter.¹⁶⁴ När skolan uttrycker sig i termer av etnicitet, mångkultur, det gemensamma kulturarvet och kristendomens särställning så ger det också elever ramar som de måste förhålla sig till. Om de inte sätts in i ett sammanhang i stil med *translocational positionality* så riskerar etnicitet att bli ett begrepp som även det är fastlåsende. Det är viktigt att lärare reflekterar över hur de använder begrepp och vad de implicerar. Värdegrunden är också ett begrepp som ibland hänvisas till som om det vore något självklart och oföränderligt. Den värdegrundstext som skolan ska arbeta utifrån är, precis som övriga styrdokument, skapad av människor som kan missa inneboende värderingar i begrepp. Både skolan som institution och lärare har anledning att granska sitt språkbruk eftersom att det påverkar elevers identitetskonstruktion. Det är önskvärt att ge

¹⁶¹ Skolverket, 2011, Om ämnet religionskunskap, s.3

¹⁶² Anthias, 2011, s.10

¹⁶³ Barzoo, 2010, s.234-236

¹⁶⁴ Von Brömssen, 2006, s.48-56, Lgy 11, s137

eleverna möjlighet att förstå identitetskonstruktion på ett djupare plan. Dessutom lära dem förhålla sig kritisk till formuleringar som kan verka fastläsande.

De problem som Barzoo och von Brömssen visar med en essentialistisk förståelse av identitet handlar om hur egenskaper kopplas till positioner och att människor som tillhör samma positioner antas besitta samma typ av egenskaper. Goldstein-Kyaga och Borgström visar utifrån Taylor att identitet kan förstås som till viss del sprungen ur en essens. Den essens som Taylor menar finns i en människas identitet är snarare av moralisk sort. Det är viktigt för människor att känna sig äkta utifrån sin egen förståelse för rätt och fel.¹⁶⁵ I en sådan tolkning kan identitetens kärna snarare förstås som unik för varje människa och inte vara bunden till olika positioner. Därmed utgör en sådan förståelse av identitet inte samma problem som den essentialism som Barzoo och von Brömssen beskriver.

Anthias begrepp *translocational positionality* tydliggör processen där positioner möts i en icke-mekanisk relation.¹⁶⁶ Att ge eleverna möjlighet att förstå att en människas identitet beror på så mycket mer än en etnicitet, kultur eller religion är viktigt för att motverka ett andrafierande. Det räcker inte att förstå identitet som en sammansättning av olika subjektspositioner. Varje människas identitet utgörs av unika sammansättningar av olika subjektspositioner utifrån många olika faktorer. De fyra analysnivåerna i *translocational positionality* gör oss uppmärksamma på att människans erfarenheter och hans berättelse om dessa är viktiga för att få en förståelse, men också de handlingar och praktiker som äger rum mellan människor. Erfarenheter kan vara på organisations och institutionsnivå och handla om strukturer i familj, skola, politik eller andra områden. Erfarenheter kan också gälla resursfördelningar och representation.¹⁶⁷ Med en sådan förståelse för identiteters sammansättning blir mångkultur ett onödigt begrepp eftersom att alla människor ändå är unika i sina erfarenheter. *Translocational positionality* kan vara ett redskap för att utmana den essentialistiska förståelsen för identitet som visat sig vara så fastläsande för människor. Utifrån de mål för religionskunskapsämnet i både högstadiet och gymnasiet som kan kopplas till ett intersektionellt perspektiv på identitetskonstruktion så går det att motivera att eleverna ges en förståelse för *translocational positionality*. Detta bör ske på en nivå som är lämplig för högstadie- respektive gymnasielever. Oavsett hur så kan det konstateras att det är viktigt att lärare utmanar essentialistiska tolkningar av identitet.

¹⁶⁵ Goldstein-Kyaga och Borgström, 2009, s.109-110, Taylor, 1999, s.41-45, Taylor, 1989, s.211,389-390, 513-521

¹⁶⁶ Anthias, 2011, s.10

¹⁶⁷ Anthias, 2011, s.10

Sammanfattning, metoddiskussion och vidare forskning

Sammanfattning

Syftet är att göra en begreppsanalys av begreppet identitet samt att diskutera detta i relation till styrdokumentet för religionskunskapsämnet i åk 7-9 och gymnasiet. Syftet besvarades utifrån fyra frågeställningar. Vilka olika innebörder, synonymer och asymmetriska motbegrepp kan identifieras i primärkällorna? Vilka andra begrepp finns i samma semantiska fält som begreppet identitet i primärkällorna? Hur har författarna i samtida forskning använt begreppet identitet i sin forskning? Vad implicerar de olika tolkningarna och användningarna av begreppet identitet i förhållande till aktuella styrdokument?

Metoden för undersökningen har varit begreppsanalys där analysen skett på både en synkron och diakron nivå, då både samtida forskning och deras primärkällor har analyserats. Socialkonstruktionism och essentialism har utgjort den teoretiska utgångspunkt som källorna analyserats mot. Analysen av primärkällorna visar att det finns både likheter och skillnader i författarnas tolkningar av begreppet identitet. De ansluter sig alla till ett socialkonstruktionistiskt sätt att tolka identitet men förhåller sig olika till möjligheten att det också finns en essens i människans identitet. Med utgångspunkt i undersökningens första frågeställning identifierades olika innebörder, synonymer och asymmetriska motbegrepp i primärkällorna. Dessa presenteras i tabellform där den första delen av undersökningen sammanfattas. Utifrån frågeställning två har begrepp som befinner sig i samma semantiska fält identifierats. Dessa begrepp visar på bredden i identitetsbegreppets möjliga innebörder. Diskurs, dominans, myndighet, agentskap, strukturering, nationalism, kontinuitet, narrativ, reflexivitet, individualism, erkännande är alla begrepp som befinner sig i samma semantiska fält och de ger också en bra bild över hur begreppet identitet använts i den samtida forskningen för att hantera olika samtida problem.

Undersökningen av frågeställning tre har visat hur författarna har använt sin tolkning av identitetsbegreppet på olika sätt i sin forskning. Goldstein-Kyaga och Borgström använder sitt begrepp *den tredje identiteten* för att beskriva ett alternativt sätt att se på identitet, som utmanar det tidigare välanvända begreppet hybriditet. Identiteter är inte antingen/eller utan både-och. Floya Anthias presenterar vad hon kallar för *translocational positionality* för att visa på identitetskonstruktionens mycket komplexa process. Monica Johansson visar hur identitetskonstruktion kan ses ur ett institutionsperspektiv där skolan sätter upp viktiga ramar för elevers formering. Kerstin von Brömssen bidrar med viktiga synpunkter på lärares språkbruk och visar på hur etnicitet och mångkultur är problematiska begrepp. Eliassi Barzoo visar hur representation är viktigt för hur kurdiska och muslimska ungdomar konstruerar sin identitet.

Frågeställning fyra behandlas i diskussionen. Den visar hur en essentialistisk tolkning av identitet kan fungera som fastläsande i elevers identitetskonstruktion. Även ett till synes

socialkonstruktionistiskt begrepp som intersektionalitet kan innehålla essentialism om förståelsen för de olika positionerna och deras relationer är för grundna. Utöver det visar också diskussionen att styrdokumentet innehåller formuleringar som kan ifrågasättas på samma grund. Kristendomens särställning och mångkulturalism visar sig dölja oväntade problem som också grundar sig i essentialism.

Metoddiskussion

Här ska tillvägagångssättet i det här examensarbetet diskuteras. Litteratursökningen som föregick undersökningen var omfattande. Här går det i efterhand se att arbetet kunde ha gjorts mer metodiskt. Den litteratur som till slut valdes ut till undersökningen var ändå några av de första träffarna i sökningen. Det går att argumentera för att sökningen inte var tillräckligt strukturerad. Det är svårt att välja ut den litteratur som är mest relevant utifrån så många träffar. Även om många träffar som möjligtvis kunnat tas med i undersökningen sorterats bort har begränsningar varit nödvändiga. I slutändan förefaller det ändå vara ett relevant underlag för att genomföra en undersökning utifrån syftet. Utifrån de träffar som valdes ut som relevanta identifierades sedan primärkällor som också tagits med i analysen. Det har varit värdefullt för att kunna följa de teoretiska resonemang som den samtida forskningen bygger på.

Vidare forskning

Som tidigare nämnts sätter Kerstin von Brömssen fingret på någonting viktigt. Hon diskuterar hur lärares språkbruk, terminologi, påverkar eleverna.¹⁶⁸ Här finns det utrymme för att gräva vidare. En fortsättning på det här examensarbetet skulle kunna vara en intervjustudie som undersöker lärares tankar om hur de talar om identitet i undervisningen. Ett annat alternativ vore att använda klassrumsobservation, eftersom identitet är något som ofta kan vara ett omedvetet samtalsämne. Särskilt i ett ämne som religionskunskap som är nära sammankopplat med identitet. Det är inte säkert att lärare är medvetna om när de talar om saker som rör identitet. Att undersöka vilken terminologi lärare använder och vilka grundantaganden som finns om identitet är viktigt för att vidare kunna bidra till att religionskunskapslärare undviker att skapa ett ”vi” och ”dom” genom sin undervisning.

¹⁶⁸Von Brömssen, 2006, s.65

Litteratur

Abbey, Ruth. (2000). *Charles Taylor*. Acumen

Barzoo, Eliassi. (2010). *A stranger in my homeland – the politics of belonging among young people with Kurdish backgrounds in Sweden*. Mittuniversitet: Östersund

Bromseth, Janne & Darj, Frida (red.) (2010). *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet

Erikson, Erik H. (1968). *Ungdomens identitetskriser*. Stockholm: Natur och Kultur

Forster, Michael N. (2002). *J.G. Herder: Philosophical writings*. Cambridge

Foucault, Michel (1971). *Diskursens ordning*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag

Giddens, Anthony (1999). *Modernitet och självidentitet*. Göteborg: Daidalos

Giddens, Anthony. (1984). *The Constitution of Society*. Polity Press:Cambridge

Goldstein-Kyaga, Katrin, Borgström, Maria. (2009). *Den tredje identiteten*. Södertörns högskola

Hall, Stuart (1996). Who needs identity? I: *Questions of cultural identity*. Sage Publishing

Hylland Eriksen, Thomas (2004). *Rötter och fötter*. Nya Doxa

Johansson, Jonna (2007). *Learning To Be (come) A Good European - A Critical Analysis of the Official European Union Discourse on European Identity and Higher Education*. Linköping University

Johansson, Monica (2009). *Anpassning och motstånd - En etnografisk studie av gymnasieelevers institutionella Identitetskapande*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis

Kurunmäki, Jussi. (2012). Begreppshistoria. I: *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Göran Bergström och Kristina Boréus red., Lund:

Studentlitteratur

Popper, Karl. (2002). *Historicismens elände*. Göteborg: Daidalos (originalet *The poverty of Historicism* utkom första gången 1957)

Ricoeur, Paul (1992). *Oneself as Another*. Chicago: The University Press of Chicago

Kamali, Masoud. (2006). Skolböcker och kognitiv andrafiering, i: *Utbildningens dilemma – demokratiska ideal och andrafierande praxis*, red. Sawyer, Lena, Kamali, Masoud. Statens offentliga utredningar

Sheridan, Alan. (2003). *Michel Foucault – the will to truth*, Routhledge: London & New York

Skolverket. (2011). *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*.

Taylor, Charles. (1999). *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*. Daidalos: Göteborg (originalet utkom 1994)(med kommentarer av Habermas)

Taylor, Charles. (1989). *Sources of the self – the making of the modern identity*. Harvard University Press (nionde upplagan)

von Brömssen, Kerstin (2006). Identiteter i spel – Den mångkulturella skolan och nya etniciteter, i: *Interkulturella perspektiv – Pedagogik i mångkulturella lärandemiljöer* av Lorentz och Bergstedt (red.). Lund: Studentlitteratur

Winther Jørgensen, Marianne, Philips, Louise. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur

Young, Iris Marion. (2009). *Inclusion and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.

Artiklar:

Anthia, Floya. (2011) Intersections and Translocations: new paradigms for thinking about cultural diversity and social identities. I: *European Educational Research Journal*. Volume 10 Number 2 2011

Foucault, Michel (1993). About the beginning of the hermeneutics of the self – Two lectures at Dartmouth. I: *Political theory*, vol 21, No 2, Maj 1993. Pp198-227

Journal of consumer culture. (2003). *An interview with Anthony Giddens.* (författare inte angiven)

Skolverket (2011). *Om ämnet religionskunskap*

Skolverket (2011). *Kursplan i religionskunskap för grundskolan*

Online källor:

Butler, Patrick. (2014-02-10) *Godfather of multiculturalism' Stuart Hall dies aged 82.* The Guardian. Information hämtad 2016-05-25:

<http://www.theguardian.com/education/2014/feb/10/godfather-multiculturalism-stuart-hall-dies>

Encyklopedia Britannica: *Paul Ricoeur.*

<http://academic.eb.com.www.bibproxy.du.se/EBchecked/topic/503005/Paul-Ricoeur>

(Information hämtad: 2016-05-13)

Floya Anthias hemsida: <http://floyaanthias.com/> (information hämtad 2016-05-14)

Linneuniversitetets hemsida: <https://lnu.se/personal/barzoo.eliassi/> (information hämtad 2016-05-14)

Skolverket. *Vad styr verksamheten?* <http://www.skolverket.se/skolformer/karta-over-utbildningssystemet/grundskoleutbildning/grundskola/vad-styr-verksamheten-1.190428>

(Information hämtad 2016-05-17)

Södertörns högskola *Katrin Goldstein Kyaga*

http://www.sh.se/p3/ext/content.nsf/aget?openagent&key=sh_personal_profil_sv_913099

(Information hämtad 2016-05-10)

Södertörns högskola *María Borgström*

https://www.sh.se/p3/ext/content.nsf/aget?openagent&key=sh_personal_publ_sv_131451#!/p

[3/ext/content.nsf/aget?openagent&key=sh_personal_profil_sv_131451](#) (Information hämtad 2016-05-10)

https://sv.wikipedia.org/wiki/Anthony_Giddens (Information hämtad 2016-05-25)